

MEZOLITINĖ KUDLAJEVKOS KULTŪRA LIETUVOJE

TOMAS OSTRAUSKAS

ĮVADAS

Šį straipsnį mane paskatino parašyti gan skeptiškas Lietuvos priešistorės tyrinėtojų požiūris į vieną iš mano disertacinio darbo išvadų, kad mezolito pirmojoje pusėje Lietuvos teritorijoje buvo įsikūrusios Kudlajevkos kultūros bendruomenės. Kartu norėčiau trumpai supažindinti besidominčius su šiuo Rytų Europos mezolito kultūriniu reiškiniu bei jo tyrimų problemomis. Galiausiai šis straipsnis yra adresuotas ir kaimyninių šalių tyrinėtojams, kurie iki šiol skundėsi informacijos trūkumu. Tikiuosi, ši publikacija kiek užpildys šią spragą ir Europos mezolito tyrinėtojams leis pasinaudoti Kudlajevkos kultūros medžiaga iš Lietuvos.

TRUMPA KUDLAJEVKOS KULTŪROS TYRIMŲ ISTORIJA

Kudlajevkos stovyklavietę Desnos upės krante dar 1925 metais atrado M. Rudinskis (Зализняк, 1991, c. 10). Septintajame dešimtmetyje Ukrainos archeologai surado dar keletą panašių gyvenviečių, tačiau tik 1972 metais S. Kozlovskis jas sujungė į Kudlajevkos kultūrą. Jos pasirodymą šis tyrinėtojas siejo su Komornicos kultūros grupių migracija mezolito pabaigoje iš Lenkijos rytų kryptimi (Kozłowski S. K., 1972). Ši S. Kozlovskio koncepcija išsilaikė Lenkijos tyrinėtojų darbuose iki šių dienų (Kozłowski S. K., 1989, p. 173–176; Szymczak, 1995, p. 112–119). Ukrainiečių archeologo L. Zalizniako darbai ženkliai prisidėjo prie Kudlajevkos kultūros Polesėje pažinimo. Jis ištyrė eilę šios kultūros paminklų, sukūrė jos periodizaciją bei nustatė jos vietą Vidurio Europos šiaurinės dalies mezolite (Зализняк, 1984; 1986; 1991; Зализняк, 1997; Зализняк, 1998). Kudlajevkos kultūra kaip reiškinys teritorijos ir laiko atžvilgiu, taip pat ir tyrinėtojų paskelbtose hipotezėse yra glaudžiai susijusi su Komornicos kultūra. Komornicos kultūra ir artima jai Stavinogos kultūrinė grupė septintojo dešimtmečio vi-

duryje buvo išskirta lenkų tyrinėtojų S. Kozlovskio, H. Vienckovskos ir M. Marčak (Kozłowski S. K., 1964; Kozłowski S. K., 1965; Więckowska, 1964a; Więckowska, 1964b; Więckowska, Marczak, 1965; Więckowska, Marczak, 1967; Marczak, 1964). Šią kultūrą pagal Komornicos gyvenvietę pavadino S. Kozlovskis (Kozłowski S. K., 1965, p. 39), o H. Vienckovska ją pavadino Narevo ciklu, pagal Narevo upę Šiaurės rytų Lenkijoje (Więckowska, Marczak, 1965, p. 10). Remiantis tipologiniais kriterijais, ši kultūra buvo suskirstyta į chronologinius ir lokalius variantus (Kozłowski J. K., Kozłowski S. K., 1977, p. 215–224; Więckowska, 1975).

Lietuvoje pirmasis Kudlajevkos kultūros paminklas buvo ištirtas tik 1993 metais (Brazaitis, 1998). Pyplių 1 gyvenvietės tyrinėtojas Dž. Brazaitis išskirtinės apatinio sluoksnio C medžiagos kilmę susiejo su pietinės Baltijos jūros pakrantės vėlyvojo paleolito kultūrų paveldu (Brazaitis, 1998, p. 92). Netrukus po to archeologas E. Šatavičius atkreipė dėmesį į Paštuvos stovyklavietės radinių kolekcijos nevienalytiškumą ir greta mezolitinės Nemuno kultūros kolekcijos išskyrė 22 patinuotų titnago radinių grupę, kurią „genetiškai“ susiejo su Arensburgo kultūra (Šatavičius, 1994, p. 27–28). E. Šatavičius taip pat susiejo su Arensburgo kultūra Pyplių 1-osios gyvenvietės apatinio C sluoksnio radinius (Šatavičius, 1998). 1996 metais Pietų Lietuvoje buvo pradėta tyrinėti Kabelių 2-oji gyvenvietė, kurios viduriniame, iš 3 aptiktų, kultūriniame sluoksnyje B buvo surastas Kudlajevkos kultūros palikimas (Ostrauskas, 1998a; 1999a; 2000b). Vėliau T. Ostrauskas Kudlajevkos kultūrai ir Stavinogos grupei priskyrė taip pat ir Paštuvos 1A bei Pyplių 1C gyvenviečių kompleksus. Šių stovyklaviečių ir muziejuose saugomų paviršiaus kolekcijų medžiaga leido iškelti hipotezes apie Lietuvos teritorijos įtraukimą į Kudlajevkos ir Komornicos kultūrų arealus ankstyvajame ir viduriniame mezolite bei Kudlajevkos kultūros tradicijos įtaką, formuojantis Kundos kultūrai (Ostrauskas, 1998a). 1998 metais kartu su įvairių akmens ir žalvario amžių laikotarpių medžiaga šios kultūros radiniai

buvo aptikti ir Katros ištakų 1-ojoje, bei Katros 4-ojoje gyvenvietėse (Rimantienė, Ostrauskas, 2000, Brazaitis, 2000). O 1999 metais Pietų Lietuvoje buvo pradėta tyrinėti dar viena Kudlajevkos kultūros gyvenvietė – Kabelių 23-ioji gyvenvietė (Ostrauskas, 2000c).

KUDLAJEVKOS KULTŪROS GYVENVIETĖS LIETUVOJE

Didesnės ar mažesnės Kudlajevkos kultūros radinių kolekcijos buvo surinktos tyrinėjant Netiesų 1, Paštuvos 1, Pyplių 1, Katros ištakų 1, Katros 4, Kabelių 2 ir Kabelių 23, Karaviškių 6 gyvenvietes (1, 2 pav.). Tačiau tik radinių kolekcijos: Pyplių 1C, Kabelių 2B ir Kabelių 23A, – iš minėtų gyvenviečių tinka palyginamajai tipologinei ir technologinei analizei.

Kabelių 2-oji gyvenvietė surasta 1990 metais. 1994, 1996–1997 metais čia buvo ištirtas 206 m². Kudlajevkos kultūros radiniai buvo aptikti tiek perkasose ant terasos pakraščio, tiek ir durpyne.

Viduriniajame kultūriniam sluoksnyje B, durpyno pakraštyje, buvo rasti 202 vnt. titnago skaldos, 34 vnt. skaldytinių ir paruošiamosios fazės formų, 54 dirbiniai su antriniu apdirbimu ir antrinio apdirbimo atliekos (Ostrauskas, 1999a, 2002). Neskaitant įkoto *Pulli* tipo antgalio ir keleto dirbinių iš taisyklingų skelčių taip pat sietinų su Kundos kultūros ankstyvuojų etapu, didžioji dauguma radinių kultūriniam sluoksnyje B sietini su keleto Kudlajevkos kultūros stovyklaviečių palikimu. Kabelių 2-ajai gyvenvietei yra skirtos dvi išsamios publikacijos (Ostrauskas, 1999a, 2002), todėl ties ją ilgiau neapsistosime.

Pyplių 1-oji gyvenvietė (Kauno r.) įsikūrusi Nemuno kairiojo kranto pirmojoje terasoje. Dž. Brazaitis 1994 metais čia ištyrė 200 m² plotą. Šie tyrimai neseniai sulaukė detalios publikacijos (Brazaitis, 1998), todėl čia pateiksime tik svarbiausius bruožus ir aptarsime kai kuriuos ginčytinus interpretacijos klausimus. Su Kudlajevkos kultūra sietini radiniai iš apatinio kultūrinio sluoksnio C. Radimo aplinkybės rodo, kad ištirtoje vietoje gyvenvietės apatinis kultūrinis sluoksnis galėjo formotis vandens plaunamiems radiniams slenkant šlaitu žemyn. Taip pat jis galėjo būti plaunamas upės potvynių metu. Aš taip pat esu linkęs pritari gyvenvietės tyrinėtojo abejonėms dėl titnago radinių kolekcijos vienalytiškumo (turint omenyje ir aiškiai

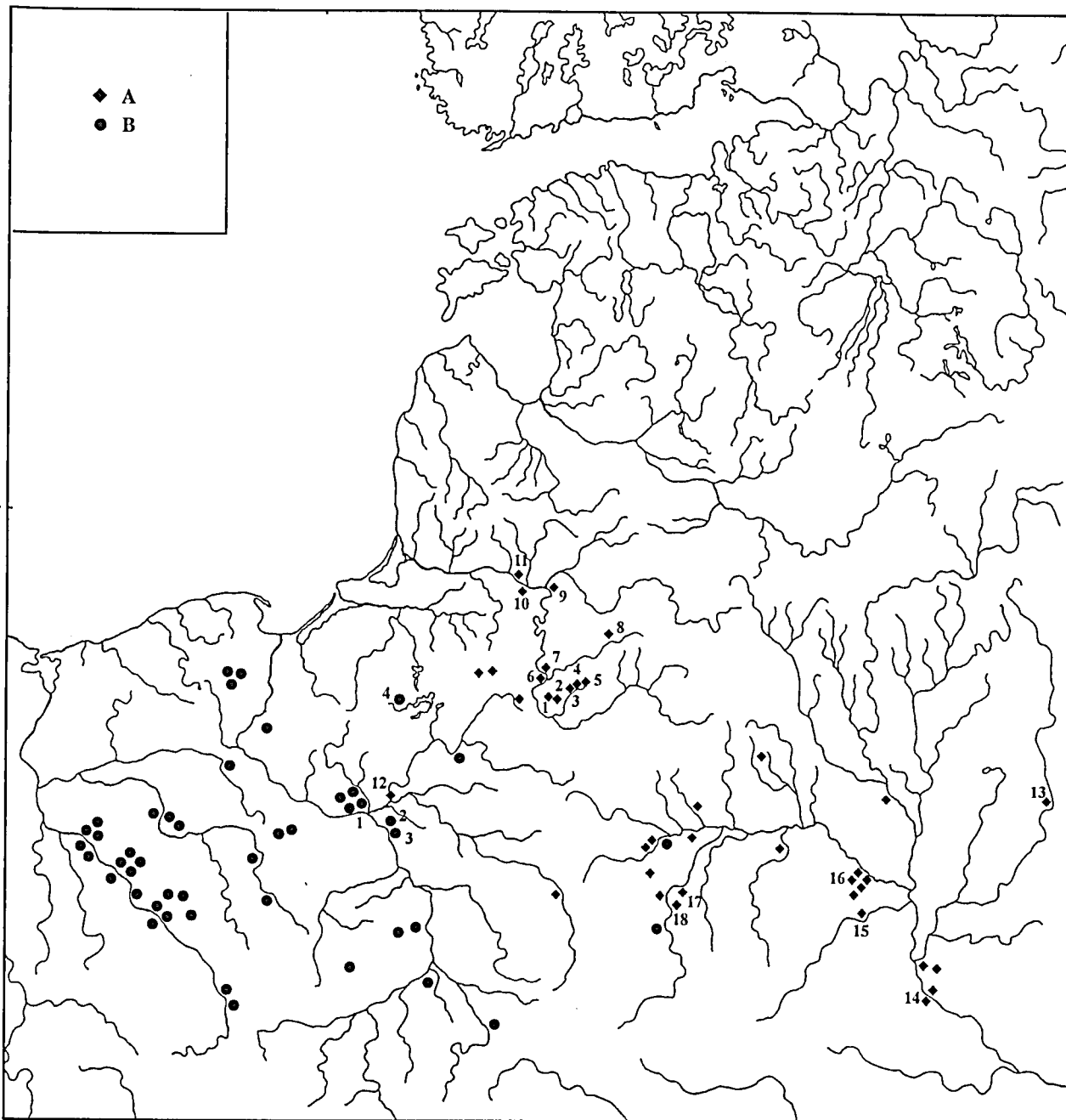
paleolitinius radinius, surinktus K. Jablonskio). Greičiausiai ją sudaro keleto vėlyvojo paleolito, ankstyvojo mezolito stovyklaviečių radiniai. Tačiau statistinė gyvenvietės 1994 m. tyrimų radinių kolekcijos analizė sudaro gana vienalyčio komplekso vaizdą (Brazaitis, 1998, p. 92). Kadangi buvo ištirtas tik 200 m² plotas, todėl, manau, tyrinėtoji pavyko surinkti planografiškai atsiskyrusį ankstyvojo mezolito gyvenvietės kompleksą, galbūt su nedidelėmis kitų laikotarpių radinių priemaišomis. Pastarosios, matyt, didesnės įtakos bendrai statistikai neturėtų daryti. Mano nuomone, labiausiai iš šio komplekso, kaip svetimkūniai, išsiskiria gyvenvietės tyrimų autoriaus išskirti 4¹ įkotoiniai strėlių antgaliai. Bet kaip parodė tolesni tyrimai, greičiausiai čia tik netobulo tipologinio metodo padarinys.

Pyplių 1C gyvenvietės titnago radinių kompleksą sudaro 2038 radiniai nuo vėlesnių besiskiriantys balta patina, tarp jų 111 dirbinių (3, 4 pav.). Pyplių 1C-osios gyvenvietės titnago radinių kompleksui būdinga nuoskalų ir netaisyklingų skelčių, kaip pusgaminių bei nedidelių vienagalių ir dvigalių skaldytinių nuoskaloms vyravimas pirminio apdirbimo technikoje. Tarp mikrolitų vyrauja Kudlajevkos–Stavinogos tipo mikrolitiniai antgaliai – skeltelės ar nuoskalos statmenai retušuotu šonu, kartais kiek lenktu smaigaliu, ir jų dalys (3:1–22 pav.). Rasti įkotoiniai strėlių antgaliai: trys svidrinio tipo ir vienas su įtvara, suformuota retušu skirtingų šonų skirtingose pusėse. Atlikus 2-iejų iš Dž. Brazaičio išskirtų įkotoinių strėlių antgalių (4:7, 8 pav.) funkcinę analizę buvo nustatyta, kad abu jie yra grąžteliai kaului gręžti². Todėl šiuos radinius taip pat galima priskirti Kudlajevkos kultūrai. Skeltėms dalyti ir mikrolitams formuoti buvo naudojama mikrorėžtukinė technika (3:25–31 pav.).

Pyplių 1C gyvenvietės kompleksas šiuo metu iš panašių yra vienintelis pakankamai gausus statistiniam palyginimui. Gyvenvietės statistiniai rodikliai yra pateikti 1-ojoje lentelėje. Iš esmės jie atitinka Kudlajevkos kultūros paminklų rodiklius. Gal kiek aukštesnis yra tik skeltiškumo rodiklis, matyt, sietinas su Kundos kultūros radinių priemaiša. Detaliau Pyplių 1C ir kitų Kudlajevkos gyvenviečių medžioklės inventoriaus kompleksus palyginti pabandžiau panaudojęs V. Robinsono pasiūlytą gyvenviečių kompleksų panašumo įvertinimo metodą (Ковалевская, Порожев, Порожева, 1970), kurį patobulino V. Geningas (Генинг, 1970). Mezolito gyvenvietėms jį pritaikė L. Zaliznikas (Зализняк, 1984, c. 67–83; Зализняк, 1991, c. 5–

¹ Dž. Brazaitis išskyrė 6 įkotoinius antgalius Pyplių 1C komplekse, bet netgi tipologiškai 2 iš jų (Brazaitis, 1998, pav.4:4, 5) turi būti priskirti mikrolitams.

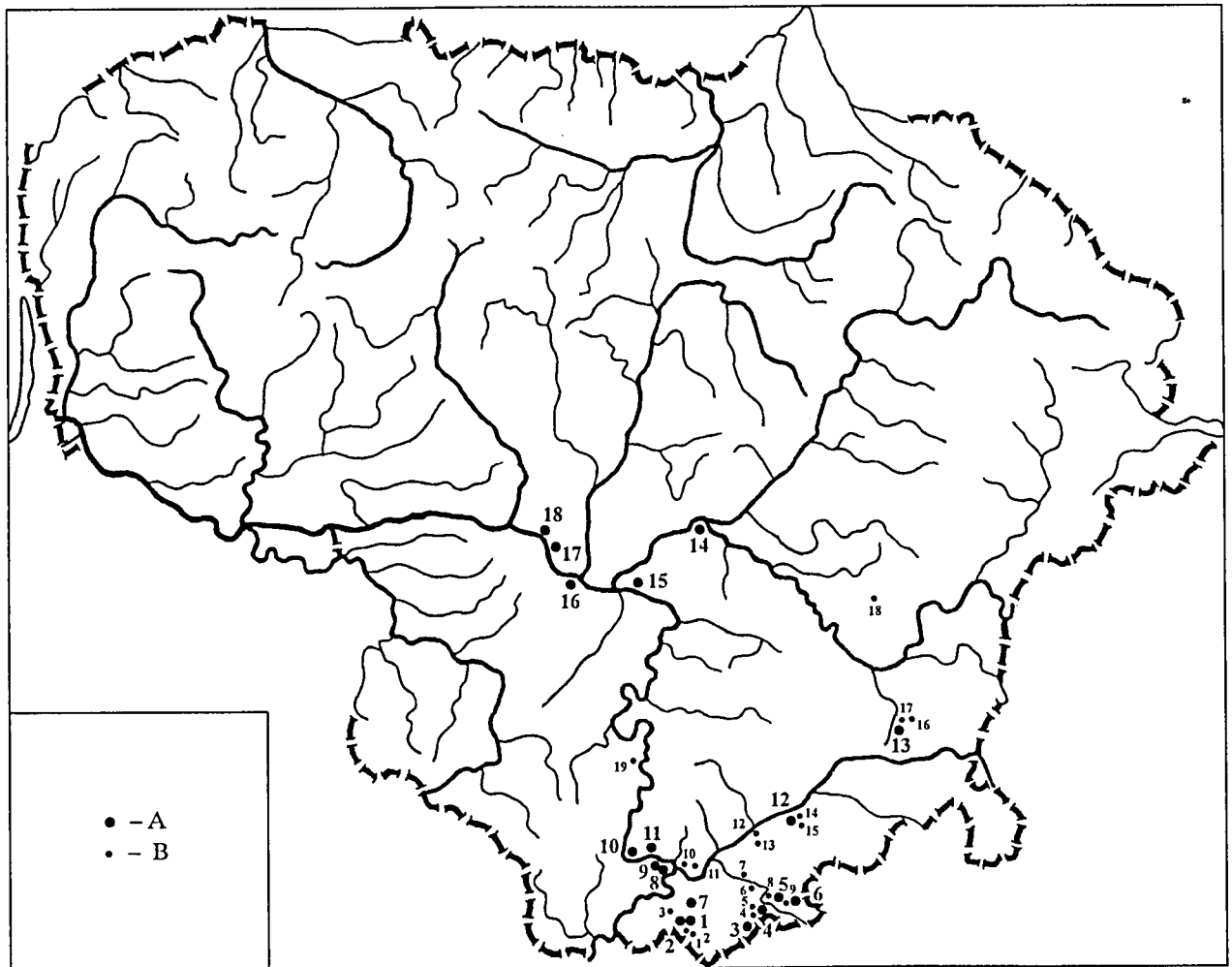
² Dėkoju Rusijos MA Materialinės kultūros istorijos instituto Sankt Peterburge darbuotojoms M. Želtovai ir T. Šarovskajai už atliktą dirbinių funkcinę analizę.

1 pav. Svarbiausių Kudlajevkos ir Komornicos kultūrų gyvenviečių paplitimas. Kudlajevkos kultūros ir Stavinogos tipo (hibridinio tipo) gyvenvietės (A): 1 – Kabelių 23, 2 – Kabelių 2B, 3 – Katros 4, 4 – Katros ištakų 1, 5 – Margių 1, 6 – Pamerkinės 1, 7 – Netiesų 1, 8 – Dvaro 1, 9 – Žemųjų Petrašiūnų, 10 – Pyplių 1C, 11 – Paštuvos 1A, 12 – Stavinogos, 13 – Kudlajevkos, 14 – Tacenkos, 15 – Martynovičių, 16 – Brodų, 17 – Krinicos 2A, 18 – Polianų. Komornicos kultūros gyvenvietės (B): 1 – Komornicos, 2 – Veliševo, 3 – Calovanės, 4 – Lajtų. *Autoriaus pieš.*

10). Pagal šį palyginimą Pyplių 1C gyvenvietės mikrolitinis ir antgalių kompleksas yra panašiausias į Kudlajevkos kultūros ankstyvojo etapo paminklus iš Polesės: Polianus – 71 ir Krinica 2A – 78. Gana aukštą panašumo koeficientą į Kudlajevkos gyvenvietę sąlygoja tipologiškai išskirtų įklotinių antgalių buvimas abiejose gyvenvie-

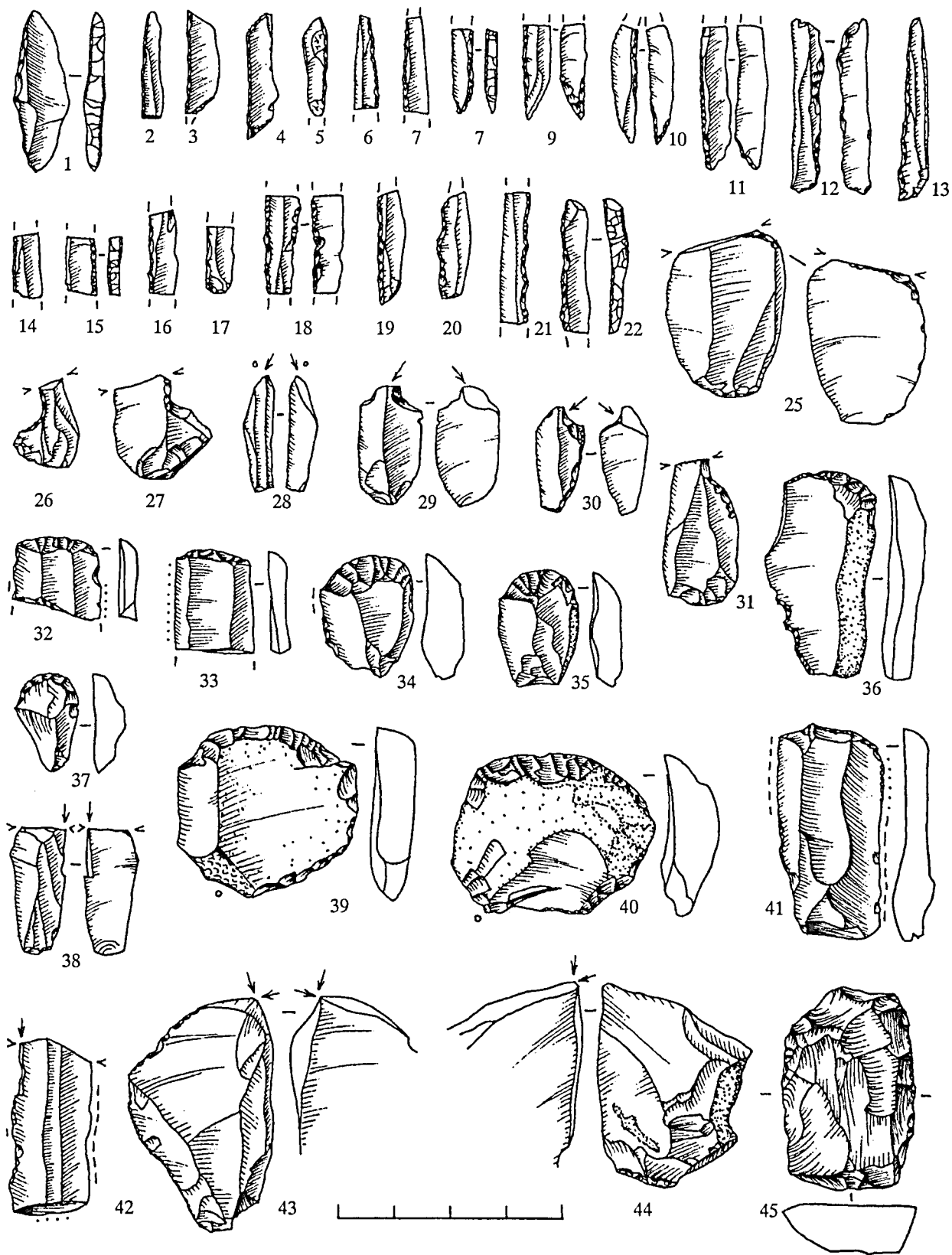
tėse. Greičiausiai abiem atvejais tai yra vėlyvojo paleolito medžiagos priemaiša arba tipologinio metodo trūkumų padarinys. Tačiau ir atmetus įklotinius antgalius, panašumo rodiklis lieka išraiškingu ir nedviprasmišku – 71. Šie duomenys neleidžia abejoti Pyplių 1C gyvenvietės kultūrine ir chronologine priklausomybe.

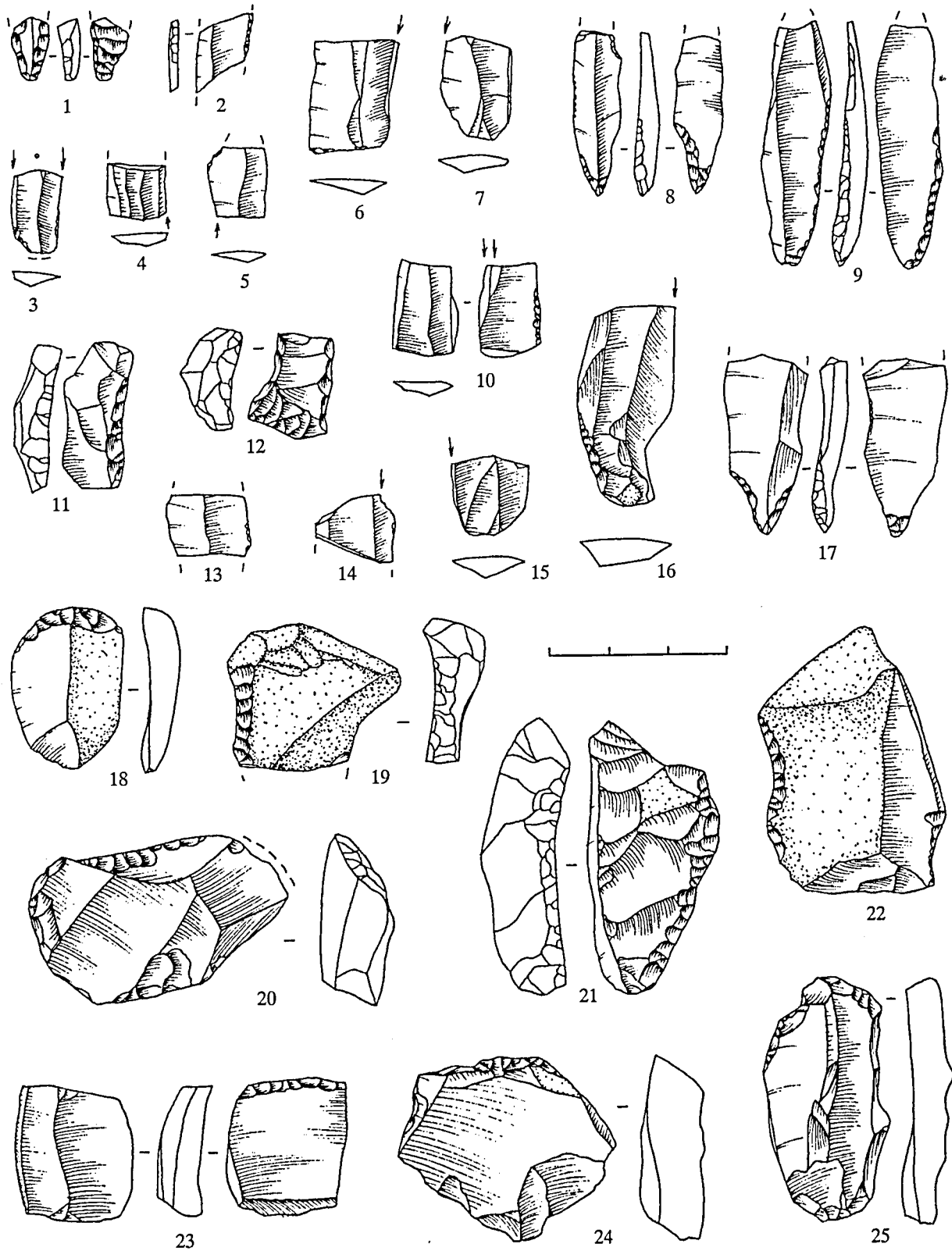
2 pav. Kudlajevkos kultūros gyvenviečių bei būdingų mikrolitų paplitimas Lietuvoje. Kudlajevkos ir Stavinogos tipo gyvenvietės (A): 1 – Kabelių 2B, 2 – Kabelių 23, 3 – Katros 4, 4 – Katros ištakų 1, 5 – Margių 1, 6 – Dubičių 2, 7 – Versminio up. 1, 8 – Pamerkinės 1, 9 – Jonionių 1, 10 – Živulciškės 1, 11 – Netiesų 1, 12 – Beržupio 3, 13 – Dvaro 1, 14 – Skarulių 1, 15 – Žemųjų Petrašiūnų, 16 – Pyplių 1C, 17 – Paštuvos 1A, 18 – Vilkijos 1a. Pavienių Kudlajevkos-Stavinogos tipo mikrolitų radimo vietos (B): 1 – Kabelių 1, 2 – Kabelių 5, 3 – Margionių titnago kasyklos, 4 – Paramėlio 3, 5 – Karaviškių 6, 6 – Kašėtos, 7 – Mančiagirės 3, 8 – Šakės, 9 – Margių 2, 10 – Merkinės 3a, 11 – Glyno miškas, 12 – Mitriškių 2, 13 – Derežnyčios 5, 14 – Beržupio 5, 15 – Beržupio 10b, 16 – Dvaro 2, 17 – Dvaro 5, 18 – Verbiškių 1, 19 – Bakšiai. *Autoriaus pieš.*

Paštuvos 1-oji gyvenvietė (Kauno r.) yra dešiniojo Nemuno kranto žemutinėje terasoje. 1961 metais R. Rimantienė čia ištyrė 176 m² plotą (Римантене, 1971, c. 128–131). Didžioji dalis Paštuvos gyvenvietės titnago radinių kolekcijos priklauso ankstyvojo mezolito Kundos kultūros *Pulli* tipo stovyklavietei (mano išskirtas kompleksas Paštuva 1B). Greta jų kolekciijoje pagal baltą ir pilkšvą patiną, bei kai kuriuos titnago radinių tipologijos ir apdirbimo technikos kriterijus: pusgaminiai – nuoskalos ir netaisyklingos skeltės nuo dvigalių skaldytinių, mikrorėžtukinės technikos ir statmeno dvipusio retušo naudojimas, – išsiskiria nedidelis kitokio tipo radinių kompleksas – Paštuva 1A. Jį

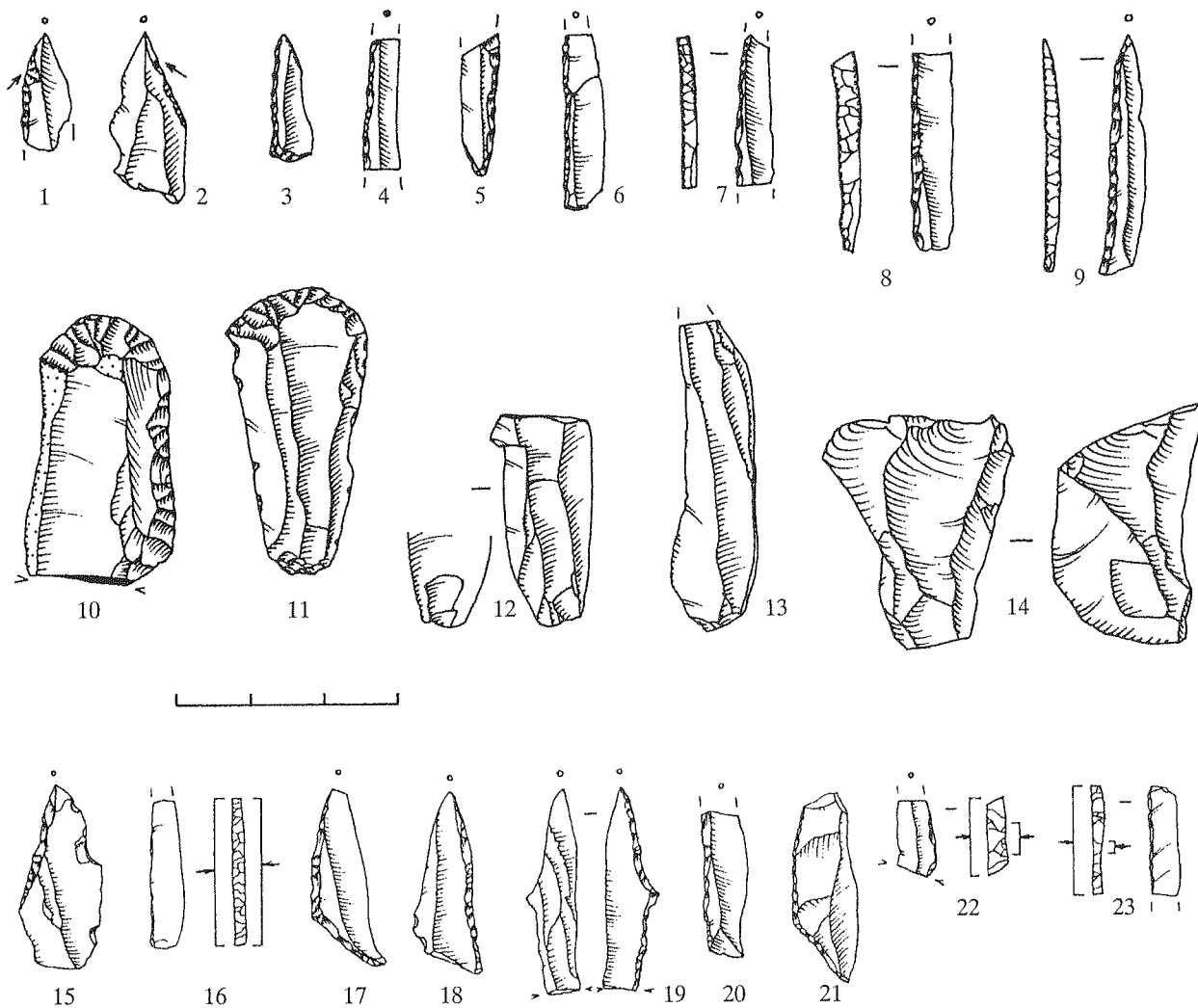
sudaro 2 galiniai gremžtukai, 7 Stavinogos–Kudlajevkos tipo, 2 Komornicos tipo mikrolitai, skaldytinis, 3 skelčių dalys ir apie dvylika nuoskalų (5:1–14 pav.). Pagal Robinsono–Zalizniako metodą palyginus šio komplekso ir kitų gyvenviečių mikrolitinį inventorių, išeina didžiausias panašumo koeficientas su Stavinogos – 69, ir Kriunicos – 2A – 71, – gyvenvietėmis. Pagal šį rodiklį Paštuvos 1A gyvenvietė užima tarpinę padėtį tarp Kudlajevkos ir Komornicos kultūrų ir yra artima Stavinogos grupei. Tačiau derėtų pažymėti, kad šių išvadų prieita, remiantis nedideliu mikrolitų kiekiu – 9. Mažas Paštuvos 1A komplekso radinių skaičius nelaidžia daryti platesnių išvadų.

3 pav. Pyplių 1C gyvenvietė. Kudlajevkos kultūros titnago dirbiniai: 1–22 – Kudlajevkos tipo mikrolitai, 25–31 – mikrorėžtukai ir pseudomikrorėžtukai, 32–37, 39–41, 45 – gremžtukai, 38, 42–44 – rėžtukai. G. Piličiausko pieš.

4 pav. Pyplių 1C gyvenvietė. Kudlajevkos kultūros titnago dirbiniai: 1, 8, 9, 17 – grąžteliai, 2, 13, 23 – skelčių dalys su retušu, 3–7, 10, 14–16 – rėžtukai, 11, 12, 18–22, 24, 25 – grandukai ir gremžtukai. G. Piličiausko pieš.

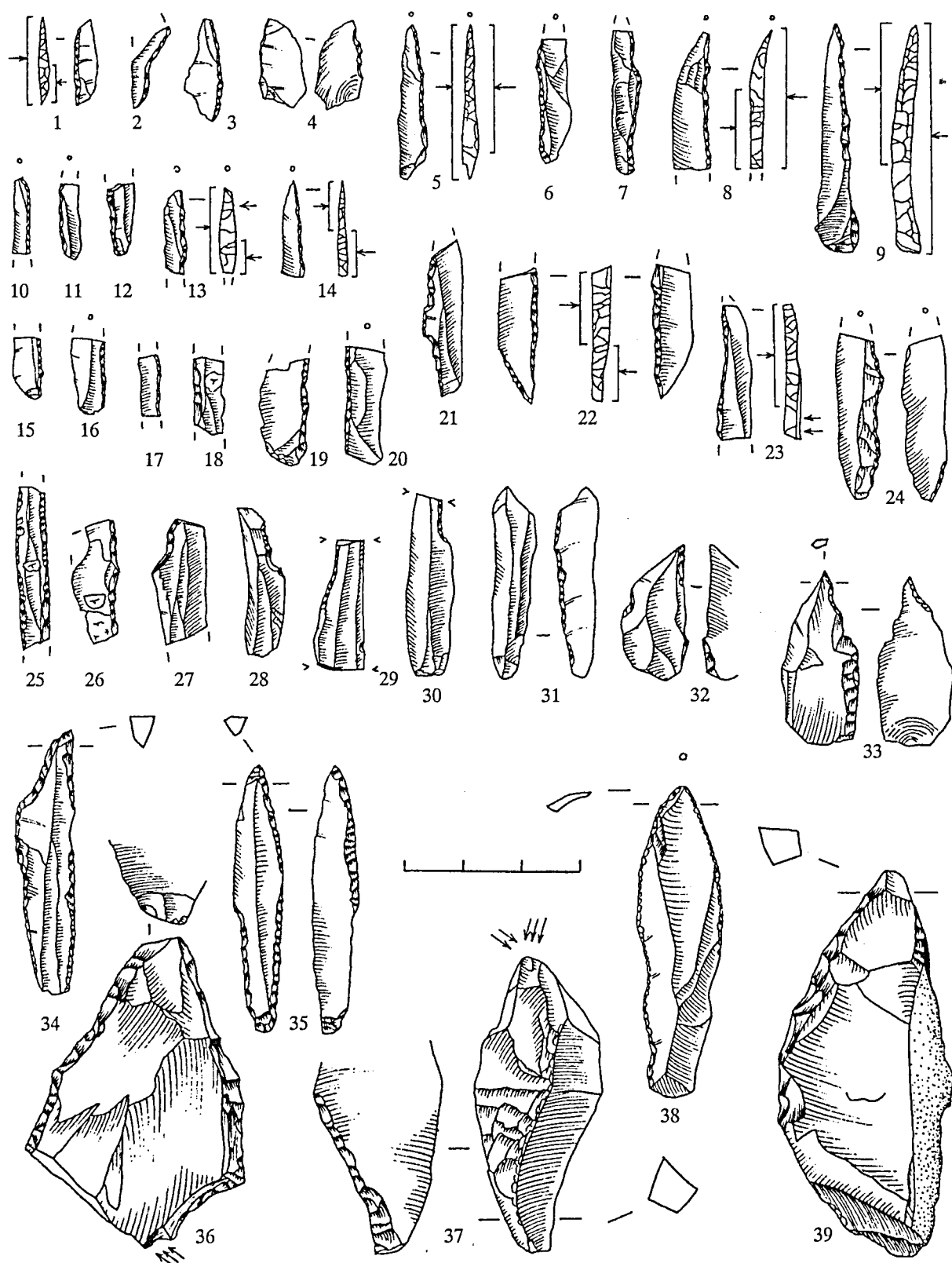

5 pav. Paštuvos 1A gyvenvietė. Kudlajevkos–Stavinogos tipo gyvenvietės titnago radiniai: 1, 2 – Komornicos tipo mikrolitai, 3–9 – Kudlajevkos tipo mikrolitai, 10, 11 – gremžtukai, 12, 13 – skeltės, 14 – skaldytinis.

Pamerkinės 1-oji gyvenvietė. Kudlajevkos kultūros radiniai: 15 – Komornicos tipo mikrolitas, 16, 18, 20, 22, 23 – Kudlajevkos–Stavinogos tipo mikrolitai, 17, 19, 21 – trikampiai mikrolitai. *G. Piličiausko pieš.*

Kabelių 23-ioji gyvenvietė (Varėnos sav.) išsidėsčiusi kalvelėje, buv. ežero, dabar durpyno šiaurės vakarinėje pakrantėje. 1999 metais Kabelių 23-iojoje gyvenvietėje T. Ostrauskas ištyrė bendrą 44,5 m² plotą. 2001 metais buvo atlikti 10 m² apimties stratigrafiniai tyrimai durpyno pakraštyje. Dauguma gyvenvietėje surinktų titnago radinių yra priskirtini ankstyvojo mezolito Kudlajevkos kultūrai (6–9 pav.). Tačiau, be to, gyvenvietės kultūriniam sluoksnyje buvo surinkta nedidelė Janislavičių kultūros titnago dirbinių kolekcija, pavieniai žalvario amžiaus strėlių antgaliai bei nuošaliau, šurfe, vieno neolitinės Nemuno kultūros puodo šukės. Kudlajevkos kultūros kompleksui būdingi vie-

nagaliai ir dvigaliai skaldytiniai nuoskaloms ir netaisyklingoms skeltėms skelti, matyt, panaudojant tiesioginio mušimo techniką (8:5–10 pav.; 9:6, 7, 9, 10 pav.). Kudlajevkos–Stavinogos tipo bei trikampiai nelygiašoniai mikrolitai yra pagaminti tiek iš nuoskalų, tiek iš skelčių mikrorėžtukinės technikos ir statmeno, dažnai dvipusio retušo pagalba (6:1–24, 26, 31, 32 pav.). Atmetus kelis dirbinius iš nuoskalų, kuriuos galima įvairiai traktuoti, nerasta Komornicos tipo mikrolitų. Kirveliai ir kiti makrolitinio tipo dirbiniai yra pagaminti iš didelių nuoskalų masyvaus statmeno retušo pagalba (9:1–5, 8 pav.). Kai kurie kirveliai suformuoti iš masyvių nuoskalų – skaldytinių dalių stambiais

6 pav. Kabelių 23-ioji gyvenvietė. Ankstyvojo mezolito Kudlajevkos kultūros gyvenvietės titnago radiniai: 1, 3, 4, 6–24, 26, 31, 32 – Kudlajevkos tipo mikrolitai, 2, 5 – trikampiai mikrolitai, 25 – ašmenėlis, 27, 29, 30 – pseudomikrorėžtukai, 28 – skeltė su retušu, 33–35, 38, 39 – perforatoriai, 36, 37 – kombinuoti gražteliai rėžtukai. *G. Piličiausko pieš.*

nuskėlimais (9:8 pav.). Makrolitams užaštrinti buvo naudojami *tranchet* tipo nuskėlimai (9:4, 5, 8 pav.). Įvairių konfiguracijų rėžtukai dažniausiai suformuoti iš masyvių nuoskalų ar skaldytinių dalių retušu ir nuskėlimais (7 pav.; 9:2, 3 pav.). Dalis jų naudojant ir atnaujinant ašmenis tapo perdirbtais į vidurinius ir šoninius, suformuotus dvikrypčiais nuskėlimais (6:37 pav.; 7:1, 10, 14 pav.). Išsiskiria grupė įvairių tipų ir paskirties perforatorių: tiek nedidelių, preciziškai suformuotų iš skeltelių, tiek masyvių įrankių iš netaisyklingos formos ruošinių (6:33–39 pav.). Gremžtukai pagaminti iš nuoskalų, jose retušu suformuojant reikalingos formos ašmenis (8:1–4, 11 pav.). Išvardyti radinių komplekso bruožai šią kolekciją leidžia priskirti Kudlajevkos kultūrai ir preliminariai, pagal Komornicos kultūros įtakos žymių nebuvimą ir panašumą su ankstyvojo etapo Polesės paminklais, datuoti prebo-realiu.

Katros 4-oji gyvenvietė³ (Varėnos sav.) yra Katros upės dešiniajame krante. Gyvenvietė buvo rasta 1994 m. 1998 m. čia A. Girininko vad. ekspedicija ištyrė 1520 m² plotą (Brazaitis, 2000). Greta daugybės įvairialaikų titnago radinių (per 40 tūkst. vnt.) buvo surinktos kelios dešimtys Kudlajevkos–Stavinogos tipo mikrolitų, suformuotų statmenu, dažnai dvipusiu retušu iš nuoskalų. Šie radiniai buvo išsibarstę po visą tyrimų plotą ir nesudarė pavienių koncentracijų⁴. Jie, matyt, sietini su keletu Kudlajevkos kultūros stovyklaviečių, kurių centrai yra už ištirto ploto ribų.

Netiesų 1-oji gyvenvietė (Varėnos sav.) yra Nemuno dešiniojo kranto aukštutinės terasos pakraštyje. R. Rimantienė 1962–1963 metais čia ištyrė 1315 m² plotą (Римантене, 1971, c. 136–142). Didžiulėje gyvenvietės radinių kolekcijoje greta paleolito, neolito, žalvario amžiaus ir mezolitinį Kundos ir Janislavicių kultūrų radinių surinkta nemaža Kudlajevkos–Stavinogos (10:1, 2, 4, 7, 9, 10 20–30, 32–34, 36–40 pav.) ir Komornicos (10:3 pav.) tipo mikrolitų. Kadangi gyvenvietėje yra taip pat ir Kundos kultūros stovyklaviečių palikimas ne visai aišku, kuriuos iš ankstyvojo mezolito ašmenėlių priskirti Kudlajevkos kultūrai. Neabejotinai su šia kultūra sietini mikrolitai iš nuoskalų ar labai netaisyklingų skeltelių. Formaliai žiūrint, mikrolitai, pagaminti iš taisyklingų skelčių, turėtų būti priskiriami Kundos kultūrai, dalis suformuotų pusiau statmenu retušu – Janislavicių kultūrai.

Katros ištakų 1-oji gyvenvietė (Varėnos sav.) įsikūrusi nedidelėje kalvelėje Katros upės dešiniajame krante. Gyvenvietė aptikta 1994 m. 1997–1998 metais

čia buvo ištirtas 187 m² plotas (Ostrauskas, Rimantienė, 2000). Tarp daugybės paleolito, mezolito, neolito ir žalvario amžiaus radinių buvo surinkta nedidelė Kudlajevkos kultūrai būdingų mikrolitų kolekcija: 10 Kudlajevkos–Stavinogos tipo mikrolitų. Deja, kitų radinių tipų tiksliau atskirti neįmanoma.

Titnaginių radinių kolekcijose iš Pietų ir Vidurio Lietuvos, tiek surinktose paviršiuje, tiek ir įvairialaikų gyvenviečių tyrinėjimo metu, yra nemaža Kudlajevkos–Stavinogos ir Komornicos tipo mikrolitinių antgalių, Komornicos tipo trikampių mikrolitų grupių bei pavienių mikrolitų. Tačiau kadangi Komornicos tipo mikrolitai yra lancetinių tipo mikrolitai, juos dažnai yra sunku atskirti nuo įvairių lancetų tipų. Visais atvejais Kudlajevkos kultūrai būdingi mikrolitai buvo surasti kartu su kitų akmens ir žalvario amžių laikotarpių medžiaga. Dauguma jų nedidelių kolekcijų yra K. Jablonskio rinkiniuose. Pastaruoju atveju yra nurodomas K. Jablonskio rinkinio šifras. Žemiau trumpai aprašysiu svarbesnes Kudlajevkos kultūrai būdingų mikrolitų kolekcijas.

Pamerkinės 1-oji gyvenvietė (M6) (Varėnos r.) yra ant kairiojo Nemuno kranto apatinės terasos. Rinkinyje yra 4 Kudlajevkos tipo ir 1 Komornicos tipo bei 4 Komornicos tipo trikampiai mikrolitai (5:15–23 pav.). Galbūt su šiuo apgyvendinimo laikotarpiu reiktų sieti ir 3 nuoskalinių kirvelių dalis.

Jonionių 1-oji gyvenvietė (M7) yra kairiajame Nemuno krante. Rinkinyje yra 3 Kudlajevkos tipo ir 2 Komornicos tipo trikampiai mikrolitai.

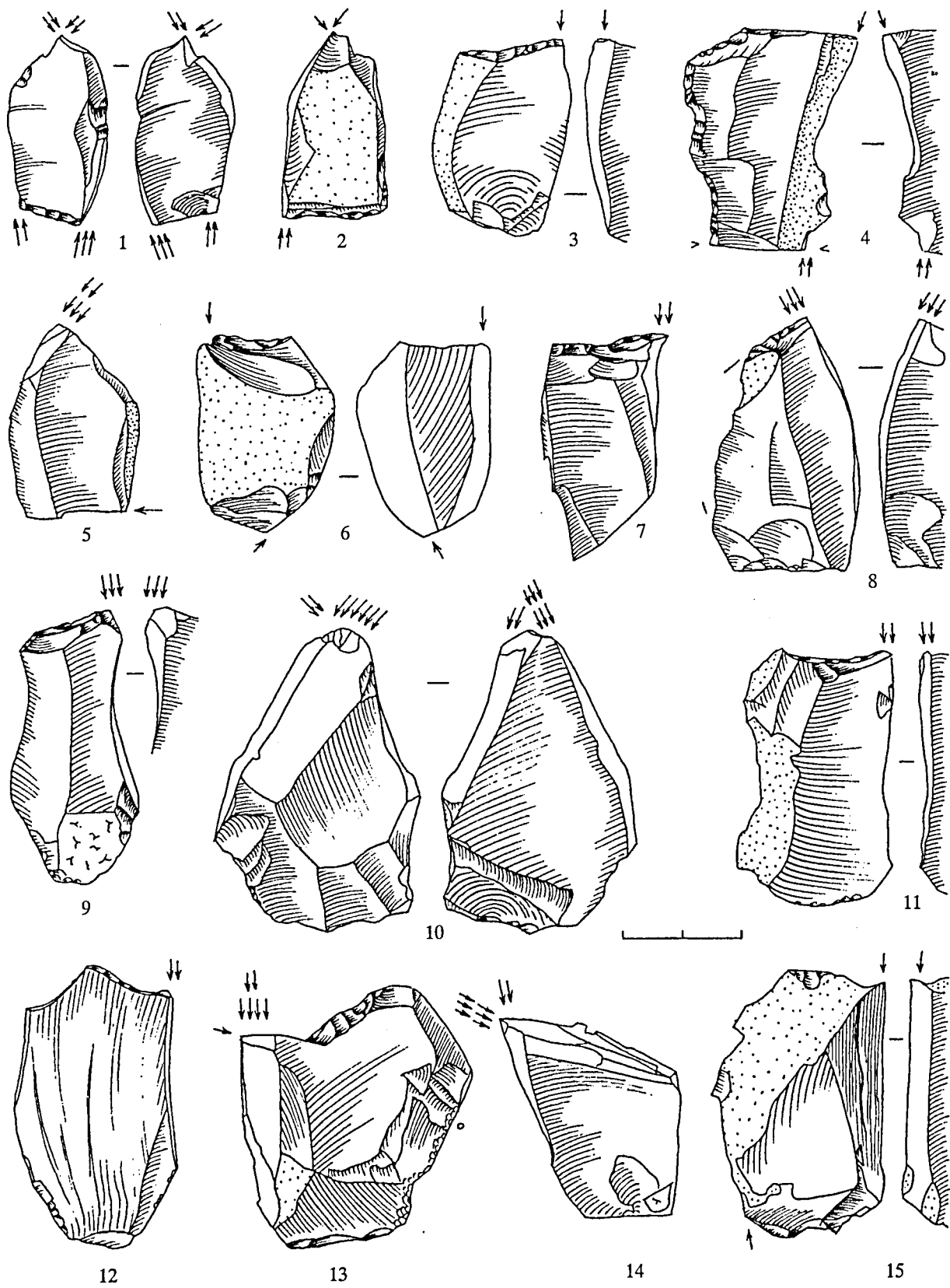
Žemųjų Petrašiūnų gyvenvietė (K6) (Kauno m.) įsikūrusi ant Nemuno 3 viršsalpinės terasos. Rinkinyje yra 4 ar 5 Kudlajevkos tipo ir 3 (?) Komornicos tipo mikrolitai.

Versminio upelio 1-oji gyvenvietė (G12) (Varėnos r.) yra dešiniajame upelio krante. Rinkinyje yra 1 Komornicos tipo trikampis ir 1 Kudlajevkos tipo mikrolitai.

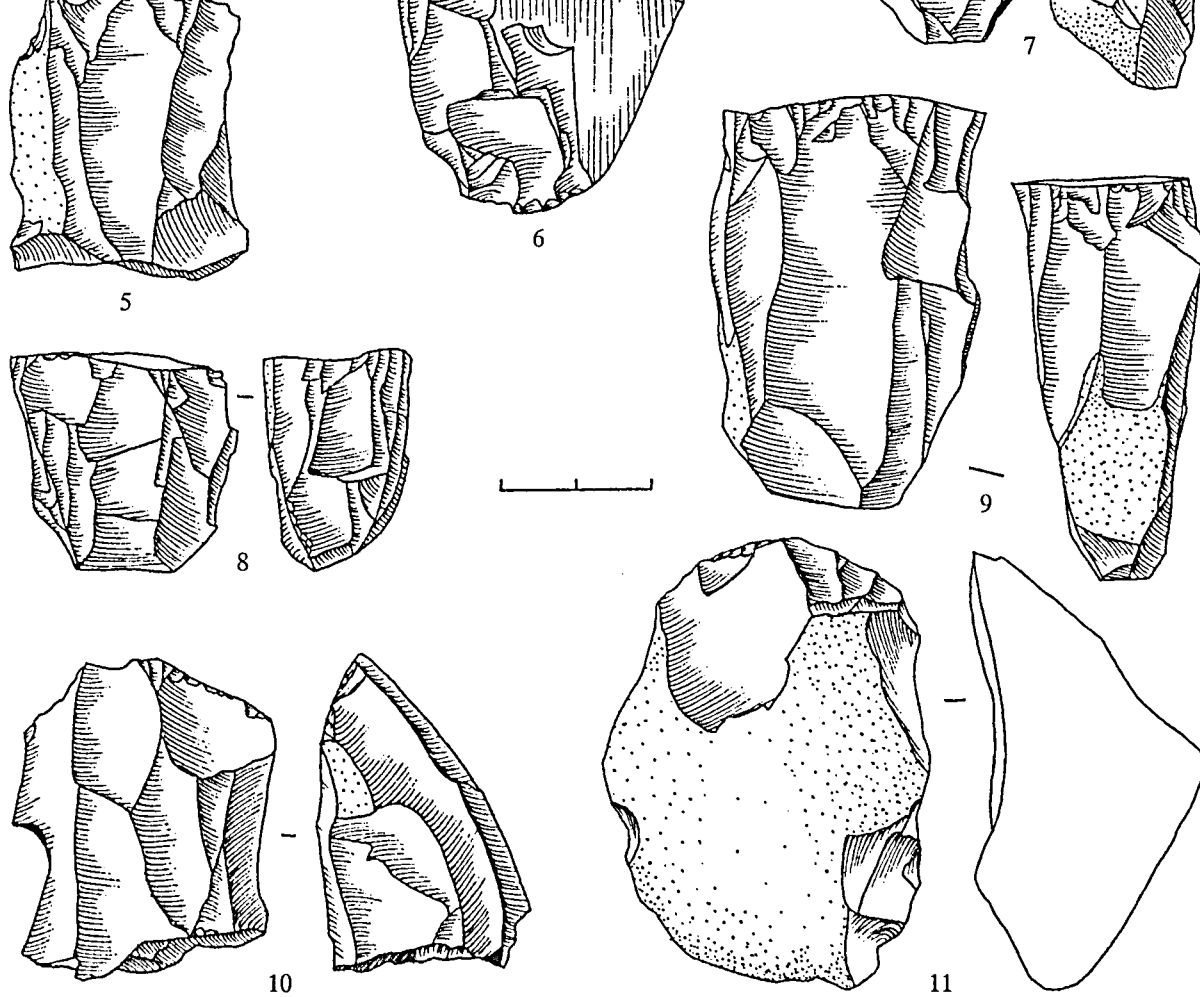
Margių senovės 1-oji gyvenvietė (Varėnos r.) yra buv. Dubos ež. šiauriniame krante. Tikslų Kudlajevkos kultūros mikrolitų skaičių yra sunku nustatyti, nes dalis mikrolitų su dvipusiu retušu yra pagaminti iš skelčių. Tačiau dėl 5 Kudlajevkos tipo mikrolitų su dvipusiu retušu (inv. Nr. 448, 101, 607, 1617, 2157), 2-iejų su vienpusiu retušu (inv. Nr. 2286, 2656) abejonių neturėtų kilti. Greičiausiai su Kudlajevkos kultūra reiktų sieti ir 3 aukštus trikampus mikrolitus su dvipusiu retušu (inv. Nr. 1147, 1674, 2693). Yra ir keletas ašmenėlių, pagamintų su dvipusiu retušu, tačiau iš skel-

³ A. Girininkas naudoja paminklosauginę gyvenvietės numeraciją, todėl šią gyvenvietę vadina Katros 2-oja.

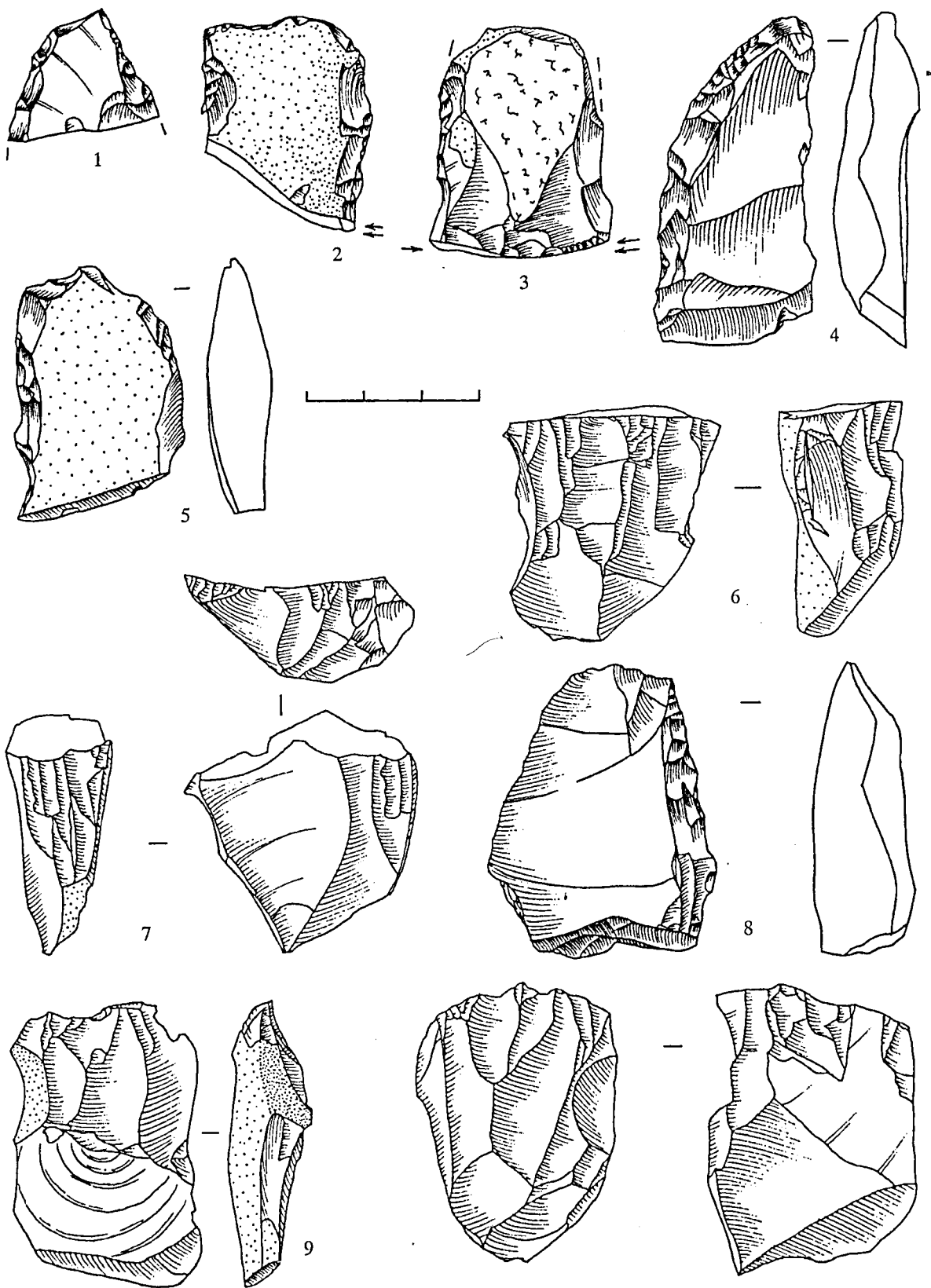
⁴ Dėkoju Džiugui Brazaičiui už leidimą pasinaudoti nepaskelbta tyrimų informacija.

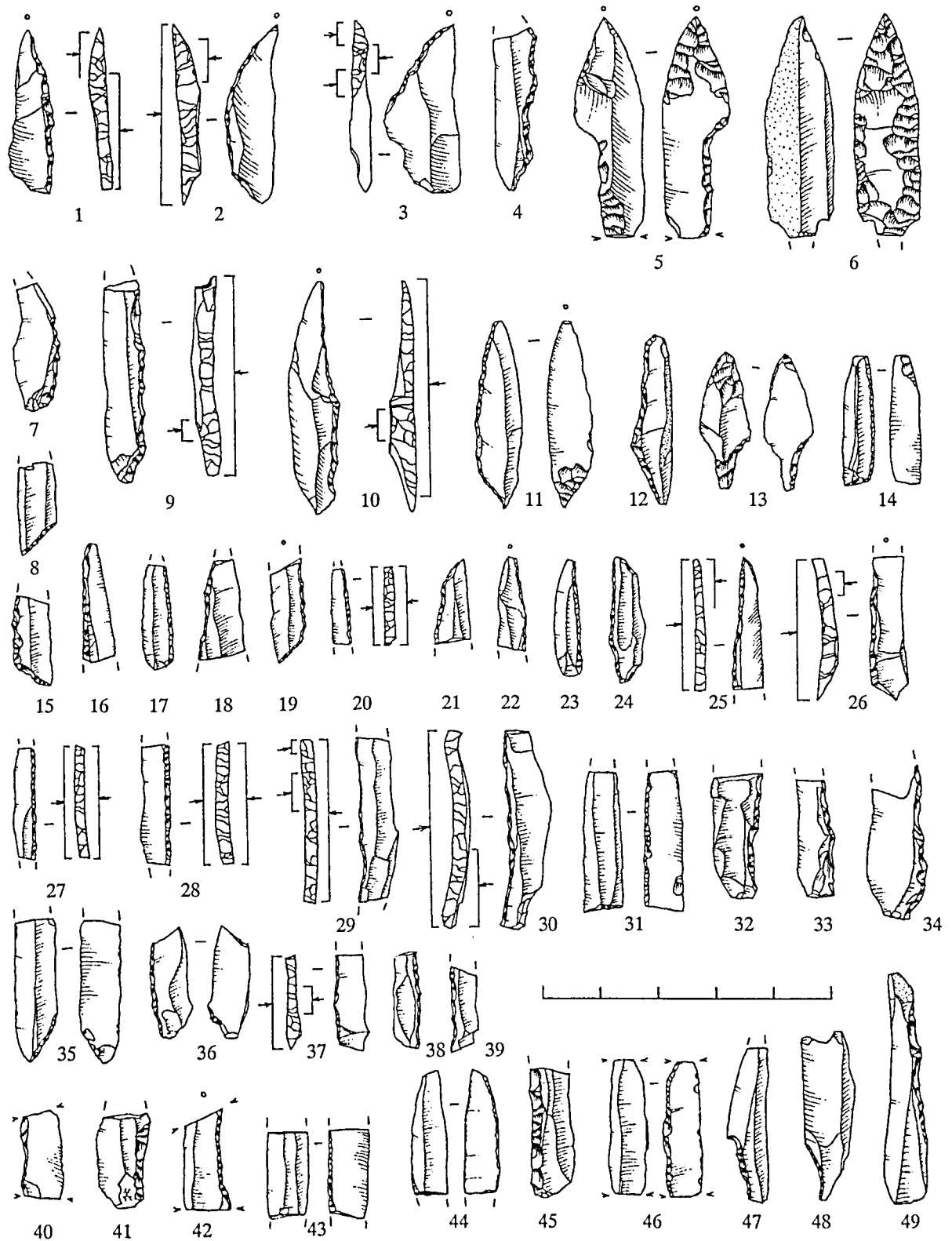
7 pav. Kabelių 23-ioji gyvenvietė. Ankstyvojo mezolito Kudlajevkos kultūros gyvenvietės titnago radiniai: 1–15 – rėžtukai.
G. Piličiausko pieš.

8 pav. Kabelių 23-ioji gyvenvietė. Ankstyvojo mezolito Kudlajevkos kultūros gyvenvietės titnago radiniai: 1–4, 11 – gremžtukai, 5–10 – skaldytiniai ir jų dalys. G. Piličiausko pieš.

9 pav. Kabelių 23-ioji gyvenvietė. Ankstyvojo mezolito Kudlajevkos kultūros gyvenvietės titnago radiniai: 1, 5, – makrolitinių dirbinių dalys, 2, 3 – makrolitai perdirbti į rėžtukus, 4, 8 – kirveliai, 6, 7, 9, 10 – skaldytiniai. G. Piličiausko pieš.

10 pav. Netiesų 1-oji gyvenvietė. Ankstyvojo mezolito palikimas. 1-2, 4, 7, 9-10, 20-30, 33-41 – Kudlajevkos–Stavinogos tipo mikrolitai, 3 – Komornicos tipo mikrolitas, 5 – kaulinio ietigalio titnaginįs ašmenėlis–smaigyls, 6, 13 – Pulli tipo strėlių antgaliai, 8, 11-12, 14-19 – trikampiai mikrolitai, 31-32, 42-46 – ašmenėliai, 47-49 – skeltės su retušu (ruošiniai mikrolitams gaminti). G. Piličiausko pieš.

čių (inv. Nr. 2363, 1040, 1272). Dėl jų priklausomybės kyla rimtų abejonių.

Živilciškės 1-oji gyvenvietė (Alytaus r.) yra dešiniajame Nemuno krante ant 2 viršsalpinės terasos. Rinkinyje yra 2 ar 3 Kudlajevkos tipo mikrolitai, asmenėlio iš skeltės su statmenai retušuotu šonu vidurinė dalis.

Skarulių gyvenvietė (K11) (Jonavos r.) yra kairiajame Neries krante ant 1 viršsalpinės terasos. Kolekcijoje yra 1 Kudlajevkos tipo ir greičiausiai 3 Komornicos tipo mikrolitai, bei Komornicos trikampus mikrolitas.

Beržupio 3-ioji gyvenvietė (Va91) (Varėnos r.) yra Beržupio kairiajame krante. Rinkinyje yra 3 ar 4 Kudlajevkos tipo mikrolitų dalys.

Vilkijos 1a gyvenvietė (VI 1a) (Kauno r.) yra dešiniajame Nemuno krante ant 3 viršsalpinės terasos. Kolekcijoje yra 2 Kudlajevkos tipo mikrolitai. Ar su jais sietini 4 savo patina išsiskiriantys asmenėliai, nėra aišku.

Dubičių 2-ojoje gyvenvietėje (U5) (Varėnos r.) šiauriniame buv. Pelesos ež. krante rasti 2 Kudlajevkos tipo mikrolitai.

Dvaro 1-oji radimvietė (Vilniaus r.) yra dešiniajame Vokės krante. Kolekcijoje, surinktoje ariamo lauko paviršiuje, yra 5 Kudlajevkos tipo mikrolitai, 3 iš jų – su dvipusiu retušu (Brazaitis, 1999, p. 288, pav. 2, 300).

Atskirai paminėtinas Kudlajevkos tipo mikrolitas, 1997 metais aptiktas **Margionių titnago kasyklų ir dirbtuvių komplekse** (Varėnos r.), šurfe Nr. 36. Šis radinys, kaip ir titnago žaliavos fragmentai iš Kabelių 2-osios ir 23-iosios gyvenviečių su kreidos žieve, liudija, kad Kudlajevkos kultūros bendruomenės taip pat išgaudavo titnago žaliavą Margionių kasyklose.

Pavieniai Kudlajevkos–Stavinogos tipo mikrolitai gana gausiai yra paplitę pietinėje ir vidurinėje šalies dalyse, ne mažiau 19 punktų (2 pav.). Komornicos tipo mikrolitai priklauso lancetinių mikrolitų grupei, ir juos yra sunku atskirti nuo kai kurių vėlyvojo mezolito – neolito pirmosios pusės lancetų tipų. Todėl pavienių Komornicos tipo mikrolitų galimų radimviečių žemėlapyje nepateikiame. Grupėje kolekcijų greta Kudlajevkos tipo mikrolitų yra santykinai didelis kiekis Komornicos tipo mikrolitinių antgalių ir trikampių. Jie kalba apie galimą kitos giminiškos mezolito kultūros Komornicos įtaką. Komornicos kultūros mikrolitiniame komplekse vyrauja Komornicos tipo mikrolitiniai antgaliai ir trikampiai, o Kudlajevkos tipo mikrolitai sudaro mažesnę dalį, ne daugiau 30% (Зализняк, 1991, c. 15). Kudlajevkos ir Komornicos kultūrų kontaktinėje zonoje, Polesės vakarinėje dalyje ir šiaurės rytinėje Lenkijos dalyje, aptinkamos tarpinio tipo gyvenvietės, vadinamos Stavinogos tipo vardu pagal pirmąjį ištirtą būdingą paminklą. Stavinogos tipo

stovyklavietėse, nors nemažą dalį komplekso sudaro Komornicos mikrolitai bei trikampiai, vyrauja Kudlajevkos–Stavinogos tipo mikrolitai (iki 55%) (Зализняк, 1991, c. 15). Taigi tiek geografiškai, tiek ir pagal titnago radinių komplekso sudėtį, jie užima tarpinę padėtį. Galima daryti prielaidą, kad dalis iš Lietuvos kolekcijų: Paštuvos 1A, Pamerkinės 1, Jonionių 1 gyvenviečių, – turėtų priklausyti būtent Stavinogos tipui. Taip pat neatmestina prielaida, kad Lietuvos teritoriją galėjo pasiekti ir „tikrosios“ Komornicos kultūros bendruomenės. Tačiau šiuo metu šiai hipotezei rimčiau pagrįsti neturime duomenų.

KUDLAJEVKOS KULTŪROS GYVENVIEČIŲ TITNAGO APDIRBIMO TECHNOLOGIJA IR BŪDINGIAUSI RADINIŲ KOMPLEKSŲ BRUOŽAI LIETUVOS TERITORIJOJE

Kudlajevkos kultūros titnago pirminio apdirbimo technologija paremta tiesioginio mušimo technika panaudojant akmeninį muštuką. Skaldytiniai – vienagaliai, dvigaliai, labai gausūs su keliskart pakeista orientacija. Pastarasis tipas paplitęs dėl būdingos tiesioginio mušimo technikos: dėl nevykusio nuskėlimo skaldymo frontui tapus netinkamu tolesniam skaldymui, aikštelė ir frontas iškart buvo performuojami kitame gale ar kuriam nors šone. Pagrindinis ruošinio tipas – nuoskalos ir mažiau naudotos netaisyklingos skeltelės, panašios į nuoskalas. Lietuvos gyvenvietėse pastebimi kiek didesni už vidutinį (tačiau neviršijantys Kudlajevkos kultūros gyvenvietėse Polesėje nustatytų kraštutinių ribų) skeltiškumo koeficientai (1 lent.) paaiškintini prieinama aukštos kokybės žaliava bei Kundos kultūros įtaka. Antriniame apdirbime vyrauja labai statmenas, dažnai dvipusis *nupjaunamasis* retušas. Žodžiu, dirbinio forma formuojama pagal poreikius statmenu retušu. Mikrolitų gamyboje buvo naudojama mikrorėžtukinė technika.

Kudlajevkos kultūros titnago apdirbimo technologija greičiausiai bus susiformavusi geros titnago žaliavos deficito sąlygomis. Polesėje, kaip žinoma, gausiau titnago randama tik regiono vakariniame pakraštyje. Kokybiškos titnago žaliavos trūkumas (žinoma, ne tik jis – ir paveldėtos tradicijos) sąlygojo technologijos, pritaikytos bet kokiai žaliavai atsiradimą. Tiesą sakant, ši technologija Lietuvoje, kur yra daug geros žaliavos, atrodo kiek primityvia ir nepritaikyta.

Tarp mikrolitų gausiausia Kudlajevkos–Stavinogos mikrolitų grupė. Tai vienu statmenai retušuotu šonu mikrolitai. Lietuvos gyvenvietėse dažnai šie mikrolitai yra kiek užlenktu galu, neretai sutinkami segmento formos dirbiniai. Tarp Kudlajevkos tipo mikrolitų yra nemaža dalis su retušu suformuotu spygliu. Jo pa-

1 lentelė. Pyplių 1C gyvenvietės, Stavinogos gyvenvietės bei Kudlajevkos ir Komornicos kultūrų titnago radinių komplekso statistinių rodiklių palyginimas

Požymiai	Pypliai 1C	Kudlajevkos kult.	Komornicos kult.	Stavinogos kult. gr.
Skeltiškumo koef. %	13,69	4–9,5		
Dirbinių iš skelčių %	53,51	13–60		
Dirbinių %	5,3	2–5	3,6–14	
Mikrolitai ir antgaliai tarp dirbinių %	30,7	18–80	24–50	27
Gremžtukai tarp dirbinių %	14,91	11–38	8–18	29
Rėžtukai tarp dirbinių %	7,9	1–18	1–8	10

skirtis dar nėra aiški. Gyvenvietėse yra aptinkama labai daug Kudlajevkos tipo mikrolitų fragmentų: viršutinių, apatinių ar vidurinių dalių. Šiuo atveju tyrinėtoji sunku nustatyti, ar tai Kudlajevkos tipo mikrolito ar ašmenėlio dalis. Daug mažiau yra randama Komornicos tipo mikrolitų. Tai vienas iš lancetų tipų. Jis gali būti su palikta mikrorėžtukinio dalijimo išskala. Bet dažniausiai su ši išskala buvo pašalinama retušu. Giminingas Komornicos mikrolitui yra Komornicos tipo trikampus mikrolitas. Tyrinėtojų nuomone, šis mikrolitas – tai tas pats Komornicos tipo mikrolitas, tik su retušu suformuotomis dviem, o ne viena kraštinėmis. Šie trikampiai mikrolitai taip pat pagaminti iš nuoskalų ar netaisyklingų skeltelių. Jų retušas yra labai status, neretai dvipusis. Kampas tarp retušuotų kraštinių yra labai platus. Lietuvos gyvenviečių kolekcijose Komornicos mikrolitai ir Komornicos trikampiai mikrolitai yra gan reti ir jų randama labai nedaug. Kudlajevkos, Komornicos mikrolitai ir Komornicos trikampiai mikrolitai buvo naudojami kaip medžioklės įrankių dalys: strėlių antgaliai ir jų sudėtinės dalys (Залізняк, 1991, c. 14). Tarp mikrolitų išskirtini ir ašmenėliai statmenai retušuotu šonu. Su jais sietinas platus ašmenėlinės technikos panaudojimas sudėtinuose medžioklės įnagiuose. Kudlajevkos kultūra išvystytos ašmenėlinės technikos tradicijas paveldėjo iš vėlyvojo Graveto kultūrinių grupių, naudojusią ašmenėlinę techniką dar vėlyvajame paleolite plačiaja prasme (Залізняк, 1998, c. 112–128). Funkcinės analizės duomenimis, kaip ašmenėliai taip pat buvo panaudota nemaža dalis Kudlajevkos tipo mikrolitų. Tiesa sakant, tipologiniu požiūriu, tikslios ribos tarp šių mikrolitų nėra (Залізняк, 1991, c. 14).

Gyvenviečių radinių kolekcijose tiek Lietuvoje, tiek ir Polesėje išsiskiria didelės įvairių perforatorių serijos.

Jie neretai suformuoti iš pailgo ruošinio statmenai retušuotais šonais. Būdingiausi rėžtukai – suformuoti retušu ir nuskėlimais iš masyvių nuoskalų. Tačiau kai kuriose gyvenvietėse (Kabelių 23-iojoje) ši tipą gausumu beveik paveja viduriniai rėžtukai, suformuoti nuskėlimais į skirtingas puses. Gremžtukai daugiausiai pusiau apskriti ar galiniai – iš netaisyklingų nuoskalų. Lietuvoje visose kiek daugiau tyrinėtose gyvenvietėse buvo aptikti nuoskaliniai kirveliai su nuskėlimais ašmenyse. Jų šoninės briaunos suformuo-

tos statmenu ar kiek nuolaidesniu retušu vienoje ar abiejose briaunų pusėse. Kabelių 23-iojoje gyvenvietėje aptikta serija bifasinių dirbinių, kiek primenančių grubius ovalinius kirvelius. Tačiau greičiausiai tai sunaudoti skaldytiniai nuoskaloms, eksploatuoti tol, kol tapo panašūs į briauninius skaldytinius. O ar buvo jie naudoti kaip kirveliai, reikėtų nustatyti ateityje funkcinė analize. Skirtingai nuo Lietuvos gyvenviečių, kirveliai buvo rasti tik 3 iš 20 Kudlajevkos kultūros stovyklaviečių Polesėje (Залізняк, 1991, c. 13) Beje, jos visos yra ankstyvojo preborealio etapo, kaip, manau, ir dauguma ištirtų Lietuvoje.

KILMĖ IR PAPLITIMAS

Kaip jau minėjau, Kudlajevkos kultūrą išskyręs S. Kozlovskis jos pasirodymą Polesėje susiejo su Komornicos kultūros grupių migracija mezolito pabaigoje iš Lenkijos rytų kryptimi (Kozłowski S. K., 1972). Ukrainos tyrinėtojai Kudlajevkos kultūrą kildina iš finalinio paleolito Rytų Europos Fèdermeser tipo kultūrinių grupių – Žuravkos tipo gyveviečių: Žuravkos, Borševo II, Zagajaus I gyvenvietės, ir iš Rytų Europos Graveto kultūros gyvenviečių, išlikusių Ukrainos stepėse iki paleolito pabaigos (Залізняк, 1991, c. 25; Залізняк, 1995, c. 13; 1998, c. 200). Tyrinėtojų nuomone, preborealio pradžioje, plintant miškų juostai ir pasitraukus Svidrų kultūros šiaurės elnių medžiotojams, jų vietą Polesėje užima patraukusių į šiaurę miškų medžiotojų grupės (Залізняк, 1991, c. 25). Matomai plisdamos iš savo formavimosi centro Polesėje naujais miškais apaugusiomis teritorijomis Kudlajevkos kultūros grupės gana greitai pasiekė ir

Nemuno baseiną bei Lietuvos teritoriją. Vakarų Europos ankstyvojo mezolito Duvenzės srities kultūrų: Vokietijos Duvenzės, Britanijos Star Karo, Pietų Skandinavijos Melstedo, matyt, ir Lenkijos Komornicos formavimesi svarbų vaidmenį atliko Vokietijos Födermesero ir Arensburgo kultūros. (Kozłowski J. K., Kozłowski S. K., 1977, p. 224; Kozłowski S. K., 1989, p. 136; Кольцов, 1979; Зализняк, 1991, с. 25). Titnago apdirbimo ir kompleksų tipologinės sudėties skirtumai tarp įvairių Duvenzės srities kultūrų, pavyzdžiui, tarp Komornicos ir Kudlajevkos, yra sąlygoti skirtingos kilmės.

Komornicos kultūros paminklai buvo paplitę Vidurio Lenkijos lygumose nuo Oderio vidurupio iki Pripetės aukštupio, o Kudlajevkos kultūra – Baltarusijos ir Ukrainos Polesėje (Kozłowski S. K., 1989, p. 20–21; Зализняк, 1991, с. 12–13). Keletas Kudlajevkos kultūros gyvenviečių aptikta Šiaurės rytinėje Lenkijoje (Szymczak, 1995, p. 112–115). Gausūs būdingų mikrolitų tipų radiniai ir stovyklavietės prie šių kultūrų paplitimo teritorijų leidžia prijungti ir Pietų bei Vidurio Lietuvą (1, 2 pav.). Pavieniai radiniai iš šiaurinės šalies dalies (Skarulių 1-oji, Verbiškių 1-oji gyvenvietės) byloja apie Kudlajevkos kultūros grupių prasiskverbimą ir toliau į šiaurę. Tačiau tiek dėl titnago žaliavos trūkumo, tiek dėl menko šiaurinės Lietuvos dalies ištirtumo turimi duomenys yra labai fragmentiški ir neleidžia padaryti konkretesnių išvadų. Šiuo klausimu šiaurinė Rytų Baltijos regiono dalis nesuteikia jokių duomenų.

CHRONOLOGIJA

Kudlajevkos ir Komornicos kultūrų chronologija kaimyniniuose kraštuose, visų pirma, yra paremta tipologiniais samprotavimais. Tačiau tyrinėtojai disponuoja ir negausiomis radiokarboninėmis datomis. Komornicos kultūra, jų nuomone, gyvavo preborealio antrojoje pusėje – borealio laikotarpiu, bei epizodiškai – atlantiniu (Kozłowski S. K., 1989, p. 130–131), Kudlajevkos – preborealio ir borealio laikotarpiais, išlikdama atlantiniu laikotarpiu Polesės rytiniame pakraštyje (Kudlajevkos gyvenvietė) (Зализняк, 1991, с. 26–28). Lenkų tyrinėtojai, remdamiesi aukščiau aprašyta S. Kozlovskio hipoteze, iki šiol Kudlajevkos kultūrą yra linkę datuoti atlantinio laikotarpio pradžia, VI tūkst. pr. Kr. (Kozłowski S. K., 1989, p. 174; Szymczak, 1995, p. 115).

Šiuo metu Kudlajevkos kultūros gyvenviečių chronologija Lietuvoje yra daug geriau ištyrinėta nei kaimyniniuose kraštuose. Chronologija remiasi trejopais duomenimis: tipologiniu–technologiniu palyginimu, stratigrafiais tyrimais ir gamtamokslinėmis C–14 bei palinologinėmis datomis. Štai Pyplių 1C gyvenvietės mikrolitinis inventorių yra labai panašus į Kudlajevkos kultūros ankstyviausius paminklus Krinicą 2A ir Polianus, kurie, tyrinėtojų nuomone, yra priskiriami kultūros ankstyvajam etapui ir pagal įvairius kriterijus yra datuojami preborealio (Зализняк, 1991, с. 16, 25). Todėl manau, kad taip pat reikėtų datuoti ir šią gyvenvietę iš Vidurio Lietuvos. Šį datavimą, autoriaus nuomone, patvirtintų ir Kundos kultūros ankstyvojo mezolito *Pulli* tipo stovyklavietės titnago radiniai, įsimašę Pyplių 1-osios gyvenvietės viduriniame sluoksnyje B (šios gyvenvietės tyrinėtojas laikosi kiek kitokios nuomonės apie B sluoksnio komplekso susiformavimą, tačiau visiškai neatmeta ir mūsų paminėtos galimybės) (Brazaitis, 1998, p. 100). Priminsiu, kad Kundos kultūros *Pulli* tipo gyvenvietės Rytų Pabaltijo kraštuose C–14 ir palinologijos pagalba yra datuojamos išimtinai preborealio viduriu – pabaiga (Ostrauskas, 2000). Paštuvos 1A gyvenvietė pagal panašumą su Krinica 2A ir su Stavinoga taip pat turėtų būti datuojama preborealio. Stavinogos tipo stovyklavietės yra priskiriamos prie seniausiųjų Komornicos kultūros paminklų (Więckowska, 1975, p. 356). Tokį datavimą paremia Paštuvos 1A gyvenvietės (Stavinogos tipo komplekso) radinių santykinai žymiai *didesnis* (kursyvas aut. – T. O.) patinizacijos lygis Kundos kultūros kolekcijos radinių iš tos pačios gyvenvietės atžvilgiu. Pagal radiokarboninių ir palinologinių analizų rezultatus Kabelių 2-osios senovės gyvenvietės vidurinis kultūrinis sluoksnis B datuojamas preborealio viduriu – borealio laikotarpio viduriu (Ostrauskas, 1999a, 2002). O Kabelių 23-iosios gyvenvietės Kudlajevkos kultūros kompleksas pagal tipologinius kriterijus preliminariai datotinas preborealio. 2001 m. atlikus papildomus stratigrafinius tyrimus durpyne, greta Kabelių 23-iosios gyvenvietės, buvo surastas radinių šleifas sluoksniuose, žiedadulkių analizės pagalba datuotuotuose preborealio⁵. Šis radinių šleifas buvo suplautame smėlyje iškart virš sapropelio juostos, kuri gulėjo ant greičiausiai vėlyvojo ledynmečio laikotarpio aleuritų. Taigi dauguma Kudlajevkos kultūros gyvenviečių Lietuvoje datotinos preborealio laikotarpio viduriu–antrąja puse. O duomenys iš Kabelių 2-osios gyvenvietės rodytų, kad ši kultūra turbūt egzistavo Lietuvos teritorijoje ir borealio pirmojoje pusėje.

⁵ Dėkoju dr. Miglei Stančikaitei, leidusiai pasiremti nepaskelbtais jos tyrimų duomenimis.

KUDLAJEVKOS KULTŪROS SANTYKIAI SU KITOMIS MEZOLITO KULTŪROMIS

Preborealio 2-ajame ketvirtyje – viduryje besiskverbdamos į Nemuno baseiną Kudlajevkos kultūros grupės turėjo susidurti su ankstyvosios Kundos kultūros bendruomenėmis. Manau, šioms kultūroms sąveikaujant, besiformuojančios Kundos kultūros žmonės įvaldė ašmenėlinę techniką. Išvystyta Kundos kultūroje skeltinė nuspaudimo technologija ašmenėlinei technikai suteikė idealius ruošinius – taisyklingas skelteles. Tačiau, kaip rodo tyrinėtų vienasluoksnių Kundos gyvenviečių kolekcijos iš Latvijos ir Estijos, bent jau Pabaltijo šiaurinėje dalyje mikrorėžtukinė technika liko nežinoma. Mikrolitiniai ašmenėliai buvo greičiausiai formuojami laužant skeltes ir statmeno bei pusiau statmeno retušo pagalba. Pietų Lietuvoje smėlinėse gyvenvietėse sunku atskirti įvairių kultūrų palikimą. Tačiau ankstyvojo mezolito ašmenėliai iš taisyklingų skelčių dauguma atvejų sietini su Kundos kultūros stovyklavietėmis. Na, o Kudlajevkos kultūros stovyklavietės pasižymi vyraujančiais netaisyklingais mikrolitų ruošiniais. Atkreiptinas dėmesys į faktą, kad Kundos kultūros *Pulli* tipo stovyklavietės su importine (Nemuno baseino) geros kokybės titnago žaliava datuojamos tik preborealio laikotarpiu. Vėliau titnago žaliavos importas į šiaurinę Pabaltijo dalį nutrūksta. Todėl Kundos kultūros bendruomenės buvo priverstos pereiti prie prastos kokybės ir reto vietinio titnago bei kvarco panaudojimo. Kartu Kundos kultūroje suklestėjo kaulo apdirbimas ir padedanti tautpyti titnago žaliavą – ašmenėlinė technika. Titnago žaliavos importas greičiausiai nutrūko Kudlajevkos kultūros grupėms užėmus Pietinę ir Vidurio Nemuno baseino dalis su titnago žaliavos atsargomis ir iš čia išstūmus Kundos kultūros žmones. Šį procesą atspindi Kudlajevkos–Stavinogos ir Komornicos tipų mikrolitų bei jų kolekcijų gausa Vidurio Lietuvoje (Paštuvos 1a, Pyplių 1C, Skarulių, Vilkių 1a, Žemųjų Petrašiūnų stovyklavietės, pavieniai radiniai Kampiškėse (?) ir kt.) bei pavieniai radiniai šiaurinėje Lietuvos dalyje (Verbiškių 1-oji gyvenvietė).

Palyginus šiuo metu turimas vėlyviausias Svidrų ir ankstyviausias Komornicos kultūrų C–14 datas iš Vidurio ir Šiaurės rytų Lenkijos, galima pastebėti tarp jų esantį kelių šimtų metų tarpą – apie 300 m. (Schild, 1996). Ankstyviausios Komornicos kultūros datos Vidurio ir Šiaurės rytų Lenkijoje: Calovanė – 6 datos tarp 9410 ir 9200 BP; Lajtai – 3 datos tarp 9420 ir 9150 BP (Schild, 1996, p. 288), – yra vėlesnės už ankstyviausias Kundos kultūros datas iš *Pulli* stovyklavietės Estijoje. Šie pastebėjimai, bent kol neatsiras naujų duomenų,

leistų eliminuoti Komornicos kultūros įtaką formuojantis Kundos kultūrai. Negausūs būdingų Komornicos kultūros mikrolitų radiniai, archajiški ankstyvojo Kudlajevkos kultūros etapo paminklų bruožai Pietų ir Vidurio Lietuvoje leistų teigti, kad Kudlajevkos kultūros grupės Lietuvos teritoriją pasiekė ir įsisavino anksčiau, nei iki Nemuno baseino atsirito Komornicos kultūros įtaka. Šias išvadas reikėtų laikyti tik preliminariomis, nes turimi duomenys yra dar nepakankamai gausūs.

Kudlajevkos ir Janislavicų kultūros tarpusavio santykiams apibrėžti duomenų beveik nėra. Janislavicų kultūrai priskirtinas Kabelių 2-osios gyvenvietės viršutinis sluoksnis A, datuojamas atlantinio laikotarpio pradžia, dengia preborealiu ir borealio pirmąją pusę datuojamą kultūrinį sluoksnį B su Kudlajevkos ir Kundos kultūrų radiniais. Maksimonių 4-osios ir Kabelių 23-iosios gyvenviečių Janislavicų kultūros kompleksai be trapecijų leistų datuoti Janislavicų grupių pasirodymą ikitlantiniu laikotarpiu. Tačiau kada Janislavicų grupės pradėjo skverbtis į Nemuno baseiną, iki šiol tikslesnių duomenų tyrinėtojai neturi. Ankstyvųjų Janislavicų kultūros gyvenviečių technologiniai ir tipologiniai bruožai yra daug artimesni Pietų Skandinavijos preborealinei Barmozės grupei nei borealio laikotarpio Svedborgo tipo gyvenvietėms. Todėl sau leisčiau iškelti hipotezę, kad Maglemozės (Proto Janislavicų) kultūrinės grupės Nemuno baseiną galėjo pasiekti jau preborealio pabaigoje – borealio pačioje pradžioje. Beje, tokias išvadas prieš 35–30 metų padarė ir R. Rimantienė (Rimantienė, 1966, p. 50, 52–53; РИМАНТЕНЕ, 1971, c. 118–125). Tačiau archeologinėje medžiagoje Kudlajevkos ir Janislavicų kultūrų santykiai iki šiol neatsispindi. Faktas, kad trapecijų nerasta nė vienoje stratifikuotoje ar daugiau mažiau vienalytėje Kudlajevkos kultūros gyvenvietėje, bei gausios atlantinio laikotarpio Janislavicų kultūros stovyklavietės visoje Lietuvos teritorijoje, be abejo, pažymi, kad tuo metu Kudlajevkos kultūros grupių čia jau nebuvo.

Kudlajevkos kultūros grupių likimas Lietuvos ir kitų Rytų Baltijos kraštų teritorijose išlieka visiškai neaiškus. Tyrinėtojai šiuo klausimu neturi jokių duomenų.

IŠVADOS

1. Pietinėje ir Vidurio Lietuvoje aptiktos 18 Kudlajevkos kultūros gyvenviečių ir 19 pavienių Kudlajevkos–Stavinogos tipo mikrolitų radinviečių pagrindžia tezę, kad Lietuvos teritorijoje buvo įsikūrusios savitos mezolitinės Kudlajevkos kultūros bendruomenės.

2. Kudlajevkos kultūros žmonės Lietuvos teritoriją greičiausiai pasiekė dar preborealinio laikotarpio 1-ojoje pusėje, VIII tūkst. pr. Kr. 2-ajame ketvirtyje. Ši kultūra Vidurio ir Pietų Lietuvos regionuose gyvavo preborealio viduryje – 2-ojoje pusėje ir borealio pradžioje – pirmojoje pusėje.

3. Kudlajevkos kultūra žymiai įtakojo Nemuno baseine preborealio pirmojoje pusėje besiformavusią Kundos kultūrą. Greičiausiai jos įtakoje Kundos kultūra įsisavino ašmenėlinę techniką.

4. Kudlajevkos kultūros bendruomenių Lietuvoje likimas šiuo metu dar negali būti paaiškintas dėl duomenų trūkumo.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Brazaitis Dž., 1998 – Pyplių piliakalnio papėdės gyvenvietės // LA. Vilnius, 1998. T. 15, p. 87–106.
- Brazaitis Dž., 1999 – Dvaro kaimo (Vilniaus r.) akmens amžiaus radimvietės // LA. Vilnius, 1999. T. 16, p. 281–309.
- Brazaitis Dž., 2000 – Katros 2-oji gyvenvietė // ATL 1998 ir 1999 m. Lietuvoje. Vilnius, 2000, p. 5–8.
- Jablonskytė-Rimantienė R., 1966 – Maglemozinė ankstyvojo mezolito stovykla Maksimonyse IV (Varėnos raj., Merkinės apyl.) // MADA. Vilnius, 1966. T. 3(22).
- Kozłowski J. K., Kozłowski S. K., 1977 – Epoka kamienia na ziemiach polskich. Warszawa, 1977.
- Kozłowski S. K., 1964 – Uwagi o późnym paleolicie i mezolicie wschodniej części kotliny Sandomierskiej // AP. T. IX, z. 2, p. 325–350.
- Kozłowski S. K., 1965 – Z problematyki Polskiego mezolitu // AP. 1965. T. X, z. 1, p. 151–177.
- Kozłowski S. K., 1972 – Pradzieje ziem Polskich od IX do V tysiąclecia p.n.e. Warszawa, 1972.
- Kozłowski S. K., 1973 – Introduction to the history of Europe in Early Holocene // The Mesolithic in Europe. Warsaw, 1973, p. 331–366.
- Kozłowski S. K., 1975 – Cultural differentiation of Europe from 10th to 5th millennium BC. Warsaw, 1975.
- Kozłowski S. K., 1989 – Mesolithic in Poland. A new Approach. Łódź, 1989.
- Marczak M., 1964 – Najstarszy mezolit Mazowsza w świetle dotychczasowych odkryć w wsi Stawinoga pow. Pultusk // AP. 1964. T. IX, z. 1, p. 39–45.
- Ostrauskas T., 1998 – Lietuvos mezolito gyvenviečių periodizacija. Vilnius, 1998.
- Ostrauskas T., 1999a – Kabelių senovės gyvenvietė 2-oji // LA. Vilnius, 1999. T. 16, p. 31–66.
- Ostrauskas T., 1999b – Pietų Lietuvos paleolitas ir mezolitas // LA. Vilnius, 1999. T. 16, p. 7–18.
- Ostrauskas T., 2000a – Mesolithic Kunda Culture. A glimpse from Lithuania // Muinasaja Teadus 8. Tallinn, 2000, p. 167–180.
- Ostrauskas T., 2000b – Kabeliai 2 Stone Age Site // Archeologia Baltica 5. (spaudoje).
- Ostrauskas T., 2000c – Tyrinėjimai Kabelių 23-iojoje gyvenvietėje 1999 metais // ATL 1998 ir 1999 m. Lietuvoje. Vilnius, 2000, p. 49–50.
- Ostrauskas T., Piličiauskas G., 2000 – Karviškių 6-osios akmenų ir žalvario amžių gyvenvietės tyrinėjimai // ATL 1998 ir 1999 m. Lietuvoje. Vilnius, 2000, p. 58–61.
- Ostrauskas T., Rimantienė R., 2000 – Tyrinėjimai Katros ištakų 1-ojoje gyvenvietėje 1998 metais // ATL 1998 ir 1999 m. Lietuvoje. Vilnius, 2000, p. 61–65.
- Szymczak K., 1995 – Epoka kamienia Polski północno-wschodniej na tle Środkowoeuropejskim. Warszawa, 1995.
- Šatavičius E., 1994 – Akademiškumo linkint // BA. 1994, Nr. 2, p. 25–29.
- Šatavičius E., 1998 – The Final Palaeolithic and Early Mesolithic Cultures in Lithuania // Environmental perspectives of sensitive South-eastern Baltic coastal areas through time. Interdisciplinary research course. Nordic-Baltic NorFa network. Programme.
- Zalizniak L. L., 1997 – Mesolithic Forest Hunters in Ukrainian Polesse // BAR IS 659. Oxford, Tempus Reparatum.
- Więckowska H., 1964a – Mezolit // Materiały do prahistorii ziem polskich Cz. I. Paleolit i mezolit. Warszawa, 1964.
- Więckowska H., 1964b – Problem mezolitu na Mazowszu // AP. 1964. T. IX, z. 1, p. 30–38.
- Więckowska H., 1975 – Społeczności łowiecko-rybackie wczesnego holocenu // Prahistoria ziem Polskich. T. I. Paleolit i mezolit. Wrocław, 1975, p. 339–348.
- Więckowska H., Marczak M., 1964 – Próba podziału kulturowego mezolitu Mazowsza // II Konferencja poświęcona problematyce prahistorii plejstocenu i wczesnego holocenu Polski. Warszawa, 1964.
- Więckowska H., Marczak M., 1967 – Próba podziału kulturowego mezolitu Mazowsza // Materiały do prahistorii plejstocenu i wczesnego holocenu Polski. Warszawa, 1967.
- Генинг В. Ф., 1970 – Этнический процесс в первобытности. Свердловск, 1970.
- Зализняк Л. Л., 1984 – Мезолит Юго-Восточного Полесья. Киев, 1984.
- Зализняк Л. Л., 1986 – Культурно-хронологическая периодизация мезолита Новгород-Северского Полесья // Памятники каменного века Левобережной Украины. Киев, 1986, с. 74–142.
- Зализняк Л. Л., 1989 – Охотники на северного оленя Украинского Полесья эпохи финального палеолита. Киев, 1989.
- Зализняк Л. Л., 1991 – Население Полесья в мезолите. Киев, 1991.
- Зализняк Л. Л., 1995 – Ранній мезоліт України // Археологія. Київ, 1995, № 3.

Залізник Л. Л., 1998 – Передісторія України Х–V тис. до н. е. Київ, 1998.

Ковалевская В. Ю., Погожев И. Б., Погожева А. П., 1970 – Количественный метод оценки степени близости памятников по процентному содержанию массового материала // СА. 1970, № 3, с. 26–40.

Кольцов Л. В., 1977 – Финальный палеолит и мезолит Южной и Восточной Прибалтики. Москва, 1977.

Римантене Р. К., 1971 – Палеолит и мезолит Литвы. Вильнюс, 1971.

SANTRUMPOS

- AP – Archeologia Polski
ATL 1978/79 – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1978 ir 1979 metais. Vilnius, 1980
BA – Baltų archeologija
BAR IS – British Archaeological Reports International Series
LA – Lietuvos archeologija
MADA – Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija. Vilnius
CA – Советская археология.

MESOLITHIC KUDLAEVKA CULTURE IN LITHUANIA

Tomas Ostrauskas

Summary

Foreword. The main aim of this article is to introduce an outstanding cultural phenomenon of the Early Mesolithic – the heritage of the Kudlaevka culture in Lithuania – to the skeptical-minded community of investigators engaged in research of the Lithuanian prehistory.

Short history of researches into the Kudlaevka culture. The Kudlaevka campsite on the Desna River bank was found by M. Rudinskis in 1925 (Залізник, 1991, с. 10). In 1972 S. Kozłowski pooled a group of similar campsites into the culture of Kudlaevka relating its provenance with migration of the Komornica culture groups from Poland eastwards at the end of the Mesolithic (Kozłowski S. K., 1972). The research of L. Zalizniak, the Ukrainian archaeologist, rendered comprehensive and deeper knowledge on the Kudlaevka culture possible (Залізник, 1984; 1986; 1991; Zaliznyak, 1997; Залізник, 1998). In Lithuania the first stratigraphically isolated layer of the Kudlaevka culture settlement Pypliai 1C was investigated as late as 1993 (Brazaitis, 1998). Its investigator D. Brazaitis associated the origin of that layer with heritage of Late Paleolithic cultures on the southern Baltic seashore (Brazaitis, 1998, p. 92). In South Lithuania T. Ostrauskas found and investigated the settlements of Kabeliai 2 (in 1996–1997) and Kabeliai 23 (in 1999, 2001) (Ostrauskas, 1998; 1999a; 2000b; 2000c). The material from these campsites together with the surface collections kept with museums allowed hypothesizing about inclusion of the Lithuanian territory into the area of Kudlaevka and Komornica cultures in the Early and Middle Mesolithic and about influence of the Kudlaevka culture tradition on development of the Kunda culture (Ostrauskas, 1998).

Settlements of the Kudlaevka Culture in Lithuania. Greater or smaller collections of finds of the Kudlaevka culture finds were gathered from 18 settlements. Never-

theless, only the collections from the settlements Pypliai 1C, Kabeliai 2B and Kabeliai 23A, being sufficiently abundant and homogenous, suited for the comparative typological and technological analysis. Stray Kudlaevka–Stavinoga – type microliths were picked up in 19 places in South and Central Lithuania (Fig. 2). Some Lithuanian collections, such as Paštuva 1A, Pamerkinė 1, Jonioniai 1 may be attributed to the Stavinoga type. We ought not to discard an assumption that communities of the “authentic” Komornica culture might have also reached the territory of Lithuania. However, no data available can more seriously substantiate this hypothesis.

Technology of flint processing in sites of Kudlaevka culture and most specific traits of find complexes in the territory of Lithuania. The technology of flint primary processing of Kudlaevka culture was based on direct percussion with soft stone hammer. Cores are single-platformed, two-platformed a lot of them are with changed orientation. The latter type was popular due to particularity of direct percussion. When the flaking front of core becomes unsuitable for further use because of an unsuccessful blow, it may be immediately moved to the opposite end or side of the core. For production of blanks, flakes were mostly used, more seldom irregular flake – like blades were used. Blade-indices are somewhat greater than average (but do not exceed extreme limits fixed for Kudlaevka culture sites in Polesse) in Lithuanian sites (Table 1), what speaks about access to flint of high quality and influence of Kunda culture (and possible slight admixture of Kunda culture flint materials as well). Very abrupt, frequently opposite-directional, retouch dominates at secondary processing. In a word, the artefact was shaped by abrupt retouch when it was necessary. Microburin technique and abrupt retouch were used in production of microliths.

The Kudlaevka culture flint processing technology must have developed under shortage in flint of high quality. As it is known, flint in greater quantity is found on the western part of Polessye only. Lack of qualitative flint (beside inherited traditions) predetermined development of a technology suitable for any raw stock.

Among microliths, the most abundant is a group of Kudlaevka–Stavinoga. Here the microlith has one side shaped by abrupt retouch. In Lithuanian settlements very often such microliths have one slightly bent end. Not infrequently segment-shaped artefacts occur. Among the Kudlaevka – type microliths, not a few are with a thorn shaped by retouch. Its purpose is not clear as yet. The settlements contain a lot of fragments from Kudlaevka-type microliths, such as upper, lower and middle parts. In collections from Lithuanian settlements, rather infrequent and scarce are Komornica microliths and Komornica triangular microliths. Among microliths, inserts backed by abrupt retouch stand out. They witness that the insert technique was largely used in production of elaborate hunting tools. The Kudlaevka culture inherited traditions of the well-developed insert technique from the late Gravet culture groups, used by the latter as early as the Late Palaeolithic in a broad sense. Basing on data of the functional analysis, many Kudlaevka-type microliths were used as inserts. To tell the truth, there is no precise limit between these microliths from the typological point of view (Зализняк, 1991, с. 4).

In find collections from settlements both in Lithuania and Poland, various perforators in big series stand out. Not infrequently they are shaped out of an oblong blank, with abruptly retouched sides. The most characteristic burins are shaped by retouch and by splitting from massive flakes. However, in some settlements (Kabeliai 23) this type in number almost equals to straight dihedral burins formed by splitting into opposite directions. Scrapers are mostly semicircular or end-typed, made from irregular flakes. In all better investigated Lithuanian settlements flake axes occur, with tranchet splits in their blade. Their lateral edges are formed by abrupt or slightly sloping retouch on one side or both sides. Contrary to Lithuanian settlements, such axes were found only in 3 out of 20 Kudlaevka culture campsites in Polessye (Зализняк, 1991, с. 13). Besides, all of them belong to the early Preboreal stage, as is the case, to the author's mind, with the majority of campsites investigated in Lithuania.

Provenance and distribution. S. Kozłowski who singled out the Kudlaevka culture, associated its appearance in Polessye with migration of Komornica culture groups from Poland eastwards at the end of the Mesolithic (Kozłowski S. K., 1972). The Ukrainian investigators derive the Kudlaevka culture from the final Palaeolithic East Europe “Federmesser-type” cultural groups with settlements of Zhuravka type: Zhuravka, Borshevo II, Zagaj 1, and from the East Europe Gravet culture settlements,

remaining in Ukrainian steppes until the end of the Palaeolithic (Зализняк, 1991, с. 25; Зализняк, 1995, с. 13; 1998, с. 200). In the investigators' opinion, at the outset of the Preboreal, along with broadening forest zone and withdrawal of Swiderian culture reindeer hunters, their place in Polessye was occupied by forest hunter groups moving northwards (Зализняк, 1991, с. 25). Presumably the Kudlaevka culture groups penetrated from their center of formation in Polessye through new-grown forests and rather quickly reached the basin of Nemunas River and the territory of Lithuania.

Kudlaevka culture monuments are spread in Polish and Ukrainian Polessye (Kozłowski S. K., 1989, p. 20–21; Зализняк, 1991, с. 12–13). Several Kudlaevka culture settlements are found in NE Poland (Szymczak, 1995, p. 112–115). Abundant finds of microliths of specific type and campsites allow incorporating South and Central Lithuania into territories of distribution of these cultures (Fig.1, 2). Alas, the northern part of East Baltic provides no data on this issue.

Chronology. Chronology of the Kudlaevka culture in the neighboring countries is based on typological considerations. In investigators' opinion, the Kudlaevka culture existed in the Preboreal and Boreal periods and survived the Atlantic on the eastern border of Polessye (a Kudlaevka settlement) (Зализняк, 1991, с. 26–28). Meanwhile the Polish investigators, relying upon S. Kozłowski's hypothesis, tend to date the Kudlaevka culture to the beginning of the Atlantic period, i.e. VI millennium BC (Kozłowski S. K., 1989, p. 174; Szymczak, 1995, p. 115).

Chronology of the Kudlaevka culture settlements bases upon three sources of data, namely, typological-technological comparison, stratigraphical research, as well as C¹⁴ and palynological dates. For instance, microlithic finds from the site Pypliai 1C resemble very much the earliest Kudlaevka culture sites, i.e. the sites Krinica 2 and Polyany, which are attributable, in the investigators' opinion, to the early stage of this culture and dateable to the Preboreal (Зализняк, 1991, с. 16, 25). Therefore, the abovementioned settlement from Central Lithuania should be dated likewise. Flint finds from the Kunda culture Early Mesolithic *Pulli*-type campsite, inserted in the middle layer B of settlement Pypliai 1, might support such dating. The author reminds of the fact that the Kunda culture *Pulli*-type settlements in East Baltic countries are dated exclusively to the middle-late Preboreal by C¹⁴ and palynology (Ostrauskas, 2000). The settlement of Paštuva 1A also should be dated to the Preboreal, due to its similarity to Krinica 2A and Stavinoga. Stavinoga-type settlements are attributed to the oldest Komornica culture monuments (Więckowska, 1975, p. 356). Such dating is backed up by a relatively *greater* (author – T. O.) level of patinization in finds from the settlement Paštuva 1A (a Stavinoga-type complex) in comparison with finds of the Kunda culture collection

from the same settlement. In accordance with the results of radiocarbonic and palynological analyses, the middle occupational layer B of the site Kabeliai 2 dates to the middle Preboreal – middle Boreal (Ostrauskas 1999a, 2002). As to the Kudlaevka culture complex of settlement Kabeliai 23, it should be dated preliminarily as the Preboreal, basing on the typological criteria and data of pollen analysis. So, the majority of Kudlaevka culture settlements in Lithuania should be dated to the middle-second half of the Preboreal. Nevertheless, the data from the settlement Kabeliai 2 witness that this culture obviously existed in the territory of Lithuania as late as the first half of the Boreal.

Relationship of the Kudlaevka culture with other cultures of the Mesolithic. In the 2nd quarter-middle of the Preboreal, the Kudlaevka culture groups, invading the Nemunas River basin, had to meet communities of the early Kunda culture. To the author's mind, as a result of interaction of these cultures, inhabitants of the developing Kunda culture mastered the insert technique. The technology of blade pressing, well developed in the Kunda culture, provided ideal blanks – regular blades for the insert technique. However, as shown by collections from separate-layered Kunda settlements in Latvia and Estonia, the microburin technique remained unknown, at least in the North Baltic. Microlithic bladelets most likely were shaped by breaking blades and using abrupt and semiabrupt retouch. In sandy settlements of South Lithuania, it is difficult to separate heritage of various cultures. Nevertheless, Early Mesolithic inserts made from regular blades might be in most cases affiliated with Kunda culture campsites. As to Kudlaevka culture campsites, they are famous for domination of irregular blanks for microliths. Heed should be paid to the fact that Kunda culture *Pulli*-type campsites with imported (from the Nemunas River basin) flint of high quality are dated to the Preboreal only. Import of flint probably stopped after occupation of southern and central parts of the Nemunas River basin including flint sources by the Kudlaevka culture groups and ousting of the Kunda culture people from here. This process is reflected by abundance of Kudlaevka–Stavinoga- and Komornica-type microliths and their collections in Central Lithuania (campsites of Paštuva 1a, Pypliai 1 C, Skaruliai, Vilkija 1a, Žemieji Petrašiūnai etc.) and stray finds in the northern part of Lithuania (Verbiškiai 1).

In comparison of the latest C^{14} dates of the Swiderian cultures with the earliest C^{14} dates of the Komornica cultures from Central and NW Poland, a gap of some hundred years (circa 300) appears (Schild, 1996). The earliest dates of the Komornica culture in Central and North-West Poland, Calowane – 6 dates between 9410 and 9200 before present; Lajty – 3 dates between 9420 and 9150 before present (Schild, 1996, p. 288) go after the earliest dates of the Kunda culture from the Pulli campsite in Es-

tonia. These observations, pending new data, allow eliminating influence of the Komornica culture on formation of the Kunda culture. Scarce microliths typical to the Komornica culture, as well as archaic traits of sites of the early Kudlaevka culture in South and Middle Lithuania offer possibility to presuppose that groups of the Kudlaevka culture reached and assimilated the territory of Lithuania before arrival of the Komornica culture to the Nemunas River basin. These conclusions should be regarded only as preliminary because of insufficiency of data.

There are none but few data to define relationship of the Kudlaevka and Janislawice cultures. Complexes of the Janislawice culture in the settlements of Maksimonys 4 and Kabeliai 23 contain no trapezia what allows dating the advent of Janislawice groups to the preatlantic period. However, researchers have not any precise data when Janislawice groups started invading the Nemunas River basin. The technological and typological traits of early Janislawice culture settlements are closer to the Preboreal Barmoze group of South Scandinavia than to Boreal Svedborg-type settlements. Therefore, the author dares to bring forward a hypothesis that Maglemoze (Proto-Janislawice) cultural groups could have reached the Nemunas basin as early as the end of the Preboreal – the very beginning of the Boreal. By the way, Rimutė Rimantienė came to the same conclusions before 35–30 years (Rimantienė, 1966, p. 50, 52–53; Рима́нтене, 1971, с. 118–125). Nevertheless, the relations between the cultures of Kudlaevka and of Janislawice so far are not reflected in any archaeological material. The fact that no trapezia were found in any stratified and more or less homogenous settlement of the Kudlaevka culture, as well as numerous Janislawice culture settlements from the Atlantic period in the whole territory of Lithuania undoubtedly testify that at that time the Kudlaevka culture groups no longer resided there.

The fate of Kudlaevka culture groups in the territory of Lithuania and other countries of East Baltic remains absolutely vague. Researchers do not possess any data available on this point.

Conclusions. 1. 18 Kudlaevka culture settlements and 19 stray Kudlaevka–Stavinoga-type microlith find places substantiate the thesis that specific Mesolithic Kudlaevka culture communities inhabited the territory of Lithuania.

2. The Kudlaevka culture people most likely reached the territory of Lithuania as early as the 1st half of the Preboreal period, in VIII millennium BC, the 2nd quarter. This culture existed in the regions of Central and South Lithuania in the middle – 2nd half of the Preboreal and at the beginning-first half of the Boreal.

3. The Kudlaevka culture brought a remarkable influence on the Kunda culture, the latter developing in the Nemunas River basin at the first half of the Preboreal. Most likely under its influence the Kunda culture mastered the insert technique.

4. Currently the fate of Kudlaevka culture communities in Lithuania cannot be explained because of shortage of data.

LIST OF TABLES

Table 1. Statistical indices of flint collections of PypLIAI 1C and Stavinoga sites, Kudlajevka and Komornica cultures.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Distribution of key sites of Komornica and Kudlajevka cultures. Sites of Kudlajevka culture and Stavinoga-type (A) (hybridic): 1 – Kabeliai 2B, 2 – Kabeliai 23, 3 – Katra 4, 4 – Headwaters of the Katra River 1, 5 – Margiai, 6 – Pamerkinė 1, 7 – Netiesos 1, 8 – Dvaras 1, 9 – Žemieji Petrašiūnai, 10 – PypLIAI 1C, 11 – Paštuva 1A, 12 – Stavinoga, 13 – Kudlaevka, 14 – Tacenka, 15 – Martynovitchi, 16 – Brody, 17 – Krinitsa 2A, 18 – Polyany. Sites of Komornica culture (B): 1 – Komornitsa, 2 – Velishev, 3 – Calowanie, 4 – Lajty.

Fig. 2. Distribution of sites and characteristic microliths of the Kudlaevka culture in Lithuania. Sites of Kudlajevka culture and Stavinoga-type (A) (hybridic): 1 – Kabeliai 2B, 2 – Kabeliai 23, 3 – Katra 4, 4 – Headwaters of the Katra River 1, 5 – Margiai, 6 – Dubičiai 2, 7 – Versminis Spring 1, 8 – Pamerkinė 1, 9 – Jonionys 1, 10 – Živulciškė 1, 11 – Netiesos 1, 12 – Beržupis 3, 13 – Dvaras 1, 14 – Skaruliai 1, 15 – Žemieji Petrašiūnai, 16 – PypLIAI 1C, 17 – Paštuva 1A, 18 – Vilkija 1a. Stray finds of single microliths of Kudlajevka–Stavinoga type (B): 1 – Kabeliai 1, 2 – Kabeliai 5, 3 – Margionys flint mining area, 4 – Paramėlis 3, 5 – Karaviškės 6, 6 – Kašėtos, 7 – Mančiagirė 3, 8 – Šakės, 9 – Margiai 2, 10 – Merkinė 3a, 11 – Glynas forest, 12 – Mitriškės 2, 13 – Derežnyčia 5, 14 – Beržupis 5, 15 – Beržupis 10b, 16 – Dvaras 2, 17 – Dvaras 5, 18 – Verbiškės 1, 19 – Bakšiai.

Fig. 3. PypLIAI 1C site. Flint artefacts of Kudlaevka culture: 1–22 – microliths of Kudlaevka type, 25–31 – microburins and pseudomicroburins, 32–37, 39–41, 45 – scrapers, 38, 42–44 – burins.

Fig. 4. PypLIAI 1C site. Flint artefacts of Kudlaevka culture: 1, 8, 9, 17 – borers, 2, 13, 23 – retouched parts of blades, 3–7, 10, 14–16 – burins, 11, 12, 18–22, 24, 25 – spokeshavers and scrapers.

Fig. 5. Paštuva 1A. Flint artefacts of the Kudlaevka–Stavinoga–type site: 1, 2 – microliths of Komornica type, 3–9 – microliths of Kudlaevka type, 10, 11 – scrapers, 12, 13 – blades, 14 – core. Pamerkinė 1 site. Flint artefacts of Kudlaevka culture: 15 – microlith of Komornica type, 16, 18, 20, 22, 23 – microliths of Kudlaevka type, 17, 19, 21 – triangular microliths.

Fig. 6. Kabeliai 23 site. Flint artefacts of the Early Mesolithic Kudlaevka culture site: 1, 3, 4, 6–24, 26, 31, 32 – microliths of Kudlaevka type, 2, 5 – triangular microliths, 25 – inserts, 27, 29, 30 – pseudomicroburins, 28 – retouched blade, 33–35, 38, 39 – perforators, 36, 37 – combined tools, borers–burins.

Fig. 7. Kabeliai 23 site. Flint artefacts of the Early Mesolithic Kudlaevka culture site: 1–15 – burins.

Fig. 8. Kabeliai 23 site. Flint artefacts of the Early Mesolithic Kudlaevka culture site: 1–4, 11 – scrapers, 5–10 – cores and fragments of cores.

Fig. 9. Kabeliai 23 site. Flint artefacts of the Early Mesolithic Kudlaevka culture site: 1, 5 – parts of macrolithic tools, 2, 3 – macrolithic tools reshaped into burins, 4, 8 – axes, 6, 7, 9, 10 – cores.

Fig. 10. Netiesos 1 site. Flint artefacts of the Early Mesolithic. 1–2, 4, 7, 9–10, 20–30, 33–41 – microliths of Kudlaevka–Stavinoga type, 3 – microlith of Komornica type, 5 – flint tip of bone point, 6, 13 – tanged points of Pulli type, 8, 11–12, 14–19 – triangular microliths, 31–32, 42–46 – microlithic inserts, 47–49 – bladelets with retouch.

МЕЗОЛИТИЧЕСКАЯ КУДЛАЕВСКАЯ КУЛЬТУРА В ЛИТВЕ

Томас Остраускас

Резюме

Введение. Основная цель этой статьи – скептически настроенное общество исследователей доисторического периода Литвы ознакомить с ярким явлением – наследием кудлаевской культуры в Литве.

Краткая история исследований кудлаевской культуры. Стоянку Кудлаевка на берегу реки Десны в 1925 г. обнаружил М. Рудинский (Зализняк, 1991, с. 10). В 1972 г. группу подобных стоянок С. Козловский объединил в кудлаевскую культуру, ее происхождение связав с миграцией из Польши в восточном направлении групп коморницкой культуры, происходившей в конце мезолита (Kozłowski, 1972). Разностороннее и более глубокое познание кудлаевской культуры связано с работами украинского археолога Л. Зализняка (Зализняк, 1984; 1986; 1991; Zaliznyak, 1997; Зализняк, 1998). Первый, стратиграфически отдельный слой поселения кудлаевской культуры в Литве (поселение Пипляй 1С), был исследован только в 1993 г. (Brazaitis, 1998). Исследователь поселения Д. Бразайтис его происхождение связал с наследием культур позднего палеолита южного побережья Балтийского моря (Brazaitis, 1998, р. 92). Т. Остраускас обнаружил и исследовал поселения Кабеляй 2 (1996–1997 гг.) и Кабеляй 23 (1999, 2001 гг.) в Южной Литве (Ostrauskas, 1998; 1999a; 2000b; 2000c). Материал этих стоянок и коллекций, собранных на поверхности, хранящихся в музеях, позволил выдвинуть гипотезу о включении территории Литвы в ареал кудлаевской и коморницкой культур в раннем и среднем мезолите, а также о влиянии традиции кудлаевской культуры на формирование кундской культуры (Ostrauskas, 1998).

Поселения кудлаевской культуры в Литве. Большие или меньшие коллекции находок кудлаевской культуры были собраны в 18 поселениях. Однако только коллекции находок из Пипляй 1С, Кабеляй 2В и Кабеляй 23А являются достаточно обильными и однородными для проведения сравнительного типологического и технологического анализа. Единичные микролиты типа Кудлаевка – Ставинога обнаружены в 19 пунктах южной и центральной части Литвы (рис. 2). Часть литовских коллекций: из Паштува 1А, Памяркине 1, Ионионис 1 относятся к типу Ставинога. Также возможна предпосылка, что на территорию Литвы могли проникнуть общины коморницкой культуры. Однако в настоящее время не располагаем данными для более серьезного подтверждения этой гипотезы.

Технология обработки кремня и наиболее характерные черты комплексов находок в поселениях кудлаевской культуры на территории Литвы. Технология первичной обработки кремня в кудлаевской

культуре опирается на технику прямого скола с применением каменного отбойника. Нуклеусы одноплощадочные, двухплощадочные, встречается много нуклеусов с несколько раз измененной ориентацией скола. Последний тип распространен из-за характерной техники прямого скола: при неудачном сколе, фронт скола становился негодным для использования, поэтому площадка и фронт скола тотчас заново формировались в другом конце или сбоку. Основной тип заготовки – отщеп, меньше использовались пластины неправильной формы, похожие на отщепы. В литовских поселениях отмечаются коэффициенты пластинчатости несколько выше среднего (однако не превышающие крайних границ, установленных для поселений кудлаевской культуры в Полесье) (табл. 1), это объясняется доступностью сырья высокого качества и влиянием кундской культуры. Во вторичной обработке преобладает крутая, часто противоположащая «затупляющая» ретушь. Итак, изделие формируется, исходя из потребности, крутой ретушью. В производстве микролитов использовалась микрорезцовая техника.

Технология обработки кремня в кудлаевской культуре, вероятно, формировалась в условиях дефицита качественного кремневого сырья. Как известно, в Полесье больше кремня обнаружено только на западной окраине региона. Нехватка качественного кремневого сырья (конечно, не только это, но и унаследованные традиции) обусловили появление технологии, приспособленной к любому сырью.

Среди микролитов наиболее многочисленной является группа микролитов типа Кудлаевки – Ставиноги. В литовских поселениях эти микролиты часто имеют несколько загнутый конец, часто попадаются изделия формы сегмента. Среди микролитов типа Кудлаевки немалую часть составляют микролиты с шипом, сформированным с помощью ретуши. Его назначение все еще неясно. В поселениях обнаружено очень много фрагментов микролитов типа Кудлаевки: их верхние, нижние или средние части. В коллекциях литовских поселений редко попадаются коморницкие микролиты и трехугольные коморницкие микролиты. Среди микролитов следует выделить вкладыши с круго ретушированным краем. С ними следует связывать широкое применение вкладышей в комбинированных орудиях охоты. Традицию применения вкладышей кудлаевская культура унаследовала от культурных групп позднего Граветта, использовавших технику вкладышей еще в позднем палеолите. По данным функционального анализа, в качестве вкладышей использовалась немалая часть микролитов типа

Кудлаевки. Правда, в типологическом отношении между этими микролитами не существует четкой грани (Зализняк, 1991, с. 14).

В коллекциях находок из поселений Литвы и Полесья выделяются большие серии различных перфораторов. Они часто сформированы из заготовок продолговатой формы с круто ретушированными краями. Наиболее характерные резцы – сформированные ретушью и сколом на массивных отщепах. Однако в некоторых поселениях (Кабеляй 23) этот тип по обильности почти превосходят серединные резцы, сформированные сколами в разные стороны. Скребки чаще всего полукруглые или концевые, изготовленные на отщепах неправильной формы. Во всех исследовавшихся литовских поселениях были обнаружены топоры, изготовленные на отщепах со сколом типа транше на лезвийной части. Их боковые грани сформированы крутой или полукрутой ретушью с одной или обеих сторон. В отличие от литовских поселений, топоры были найдены только в 3 из 20 стоянок кудлаевской культуры на Полесье (Зализняк, 1991, с. 13). Кстати, все они относятся к раннему пребореальному этапу, как и, на наш взгляд, большинство исследованных стоянок в Литве.

Происхождение и распространение. С. Козловский, выделивший кудлаевскую культуру, ее появление в Полесье связывает с миграцией из Польши в восточном направлении групп коморницкой культуры, происходившей в конце мезолита (Kozłowski, 1972). Украинские исследователи происхождения кудлаевской культуры выводят из культурных групп «типа федермессер» Восточной Европы, существовавших в конце палеолита – поселений типа Журавки: Журавки, Боршева II, Загая I и поселений Восточной Европы, относящихся к культуре Граветта, которые сохранились в украинских степях до конца палеолита (Зализняк, 1991, с. 25; Зализняк, 1995, с. 13; 1998, с. 200). По мнению исследователей, в начале пребореала, с распространением лесной полосы и отступлением охотников на северных оленей, принадлежащих к свидерской культуре, их место в Полесье заняли группы лесных охотников, отступавших на север (Зализняк, 1991, с. 25). Вероятно, группы кудлаевской культуры, из центра формирования в Полесье распространялись по вновь лесами поросшей территории и довольно быстро достигли бассейна Немана и территории Литвы.

Памятники кудлаевской культуры были распространены в белорусском и украинском Полесье (Kozłowski, 1989, р. 20–21; Зализняк, 1991, с. 12–13). Несколько поселений кудлаевской культуры обнаружено в Северо-восточной Польше (Szymczak, 1995, с. 112–115). Обильные находки характерных типов микролитов и стоянки также позволяют к территории распространения этой культуры присоединить Южную и Центральную Литву (рис. 1;2). Северная часть Восточного региона Балтики в этом отношении не дает никакого материала.

Хронология. Хронология кудлаевской культуры в соседних странах основана на типологических

данных. По мнению исследователей, кудлаевская культура существовала в пребореальном и бореальном периодах и сохранилась на восточной окраине Полесья в атлантическом периоде (поселение Кудлаевка) (Szymczak, 1995, р. 112–115, 26–28). Польские исследователи, следуя за гипотезой С. Козловского, склонны кудлаевскую культуру датировать началом атлантического периода, 6 тыс. д.н.э. (Kozłowski, 1989, р. 174; Szymczak, 1995, р. 115).

Хронология поселений кудлаевской культуры в Литве опирается на данные трех родов: на типологическо-технологическое сравнение, стратиграфические исследования, также на радиоуглеродные C^{14} и палинологические даты. Например, микролитический инвентарь поселения Пипляй 1С исключительно похож на ранние памятники кудлаевской культуры Криница 2А и Поляны, которые, по мнению исследователей, принадлежат к раннему этапу культуры и датируются пребореалом (Зализняк, 1991, с. 16, 25). Таким же образом следует датировать и это поселение из Северной Литвы. Такую датировку подтверждают обнаруженные на стоянке кремневые находки типа Пулли, принадлежащие к кундской культуре раннего мезолита, и перемешавшиеся с находками среднего слоя в поселении Пипляй 1. Следует напомнить, что поселения типа Пулли, принадлежащие к кундской культуре, в странах Восточной Прибалтики с помощью радиоуглеродных дат и палинологии датируются исключительно серединой – концом пребореала (Ostrauskas, 2000). Пребореалом должно датироваться поселение Паштува 1А, так как оно похоже на Криницу 2А и Ставиногу. Стоянки типа Ставинога отнесены к наиболее древним памятникам коморницкой культуры (Więckowska, 1975, р. 356). Такую датировку подтверждает относительно *заметьно большая* (выделено автором – Т.О.) степень патинизации находок из поселения Паштува 1А (комплекс типа Ставинога), по сравнению с находками коллекции кундской культуры из того же поселения. Согласно результатам радиоуглеродического и палинологического анализов, средний культурный слой В древнего поселения Кабеляй 2 датируется средним пребореалом – средним бореалом (Ostrauskas, 1999a, 2002), а комплекс кудлаевской культуры поселения Кабеляй 23, исходя из типологических критериев и данных пыльцевого анализа, предварительно следует датировать пребореалом. Итак, большинство поселений кудлаевской культуры в Литве следует датировать средним и поздним пребореалом. Данные из поселения Кабеляй 2 указывают на то, что эта культура на территории Литвы, вероятно, существовала и в первой половине бореала.

Соотношение кудлаевской культуры с другими мезолитическими культурами. Во второй четверти – среднем пребореале группы кудлаевской культуры, проникая в бассейн Немана, должны были столкнуться с общинами ранней кундской культуры. На наш взгляд, в результате взаимодействия этих культур

население формирующейся кундской культуры освоило вкладышевую технику. Развитая технология отжимания пластин, присущая кундской культуре, вкладышевой технике предоставила идеальные заготовки – пластины правильной формы. Однако, как свидетельствуют коллекции исследованных кундских поселений в Латвии и Эстонии, по крайней мере в северной части Прибалтики микрорезцовая техника не была известна. Вероятно, микролитические вкладыши формировались путем перелома пластин и с помощью крутой и полукрутой ретуши. В песчаных поселениях Южной Литвы трудно отделить наследие разных культур. Однако в большинстве случаев вкладыши из пластин правильной формы периода раннего мезолита следует отнести к стоянкам кундской культуры. В то время как для поселений кудлаевской культуры характерно преобладание заготовок микролитов неправильной формы. Следует обратить внимание на факт, что стоянки кундской культуры типа Пулли с импортным (из бассейна Немана) высококачественным кремневым сырьем датируются только пребореалем. Импорт кремневого сырья, вероятно, прекратился в то время, когда группы кудлаевской культуры заняли Южную и Центральную части бассейна Немана с запасами кремневого сырья и вытеснили оттуда население кундской культуры. Этот процесс отражает обилие в Центральной Литве (стоянки Паштува 1а, Пипляй 1С, Скаруляй, Вилькия 1а, Жемейи Пятрашюнай и др.) микролитов типа Кудлаевка – Ставинога и Коморница (е) и их коллекций, а также единичные находки в северной части Литвы (Вербишкес 1).

Сравнив наиболее поздние даты С14 свидерской культуры и наиболее ранние даты коморницкой культуры из Центральной и Северо-восточной Польши, которыми располагаем в настоящее время, можно заметить, что между ними существует разница в несколько сот лет, т.е. около 300 лет (Schild, 1996). Наиболее ранние даты коморницкой культуры в Центральной и Северо-восточной Польше, Цаловане – это 6 дат между 9410 и 9200 ВР; Лайты – 3 даты между 9420 и 9150 ВР (Schild, 1996, р. 288), являются более поздними чем наиболее ранние даты кундской культуры из стоянки типа Пулли в Эстонии. Эти наблюдения, по крайней мере до тех пор, пока не появятся новые данные, позволяют исключить влияние коморницкой культуры на формирование кундской культуры. Малочисленные находки микролитов, характерных для коморницкой культуры, архаичные черты памятников раннего этапа кудлаевской культуры в Южной и Средней Литве, позволяют утверждать, что группы кудлаевской культуры на территории Литвы появились и ее освоили раньше, чем до бассейна Немана дошло влияние коморницкой культуры. Этот вывод следует считать предварительным, поскольку все еще недостаточными являются данные, которыми располагаем.

Почти нет данных для определения взаимоотношений кудлаевской и яниславицкой культур.

Комплексы яниславицкой культуры, в которых отсутствуют трапеции, в поселениях Максимонис 4 и Кабеляй 23 появление яниславицких групп позволяют датировать доатлантическим периодом. Однако исследователи до сих пор не располагают более точными данными о том, когда яниславицкие группы начали проникать в бассейн Немана. Технологические и типологические черты ранних поселений яниславицкой культуры более близки пребореальной группе Бармозе из Южной Скандинавии, чем поселениям типа Сведборг периода бореаля. Поэтому позволю себе выдвинуть гипотезу, что группы культуры маглемозе (протояниславицкой) в бассейн Немана могли проникнуть уже в конце пребореаля – самом начале бореаля. Кстати, подобный вывод 30 – 35 лет тому назад сделала Римуте Римантене (Rimantienė, 1966, р. 50, 52–53; Римантене, 1971, с. 118–125). Однако археологический материал пока еще не отражает взаимоотношений кудлаевской и яниславицкой культур. Тот факт, что ни в одном стратифицированном или более менее однородном поселении кудлаевской культуры не найдено трапеций, а также многочисленные стоянки яниславицкой культуры атлантического периода на всей территории Литвы, несомненно означают, что в то время групп кудлаевской культуры здесь уже не было.

Судьба групп кудлаевской культуры на территории Литвы и других стран Восточной Прибалтики остается неизвестной. Исследователи по этому вопросу не располагают никакими данными.

Выводы

1. 18 поселений кудлаевской культуры, обнаруженных в Южной и Центральной Литве, и 19 единичных мест находок микролитов типа Кудлаевка – Ставинога, подтверждают положение, что на территории Литвы обосновались самобытные мезолитические общины кудлаевской культуры.

2. Население кудлаевской культуры на территории Литвы появилось, вероятно, в первой половине периода пребореаля, во второй четверти VIII тыс. до н.э. Эта культура в регионах Южной и Центральной Литвы существовала в среднем и позднем пребореале – и в начале – первой половине бореаля.

3. Кудлаевская культура оказала заметное влияние на кундскую культуру, формировавшуюся в бассейне Немана в первой половине пребореаля. Возможно, что под ее влиянием кундская культура освоила вкладышевую технику.

4. Судьба общин кудлаевской культуры в Литве в настоящее время не может быть выяснена из-за отсутствия данных.

СПИСОК ТАБЛИЦ

Таблица 1. Сравнение статистических показателей поселений Пипляй 1С, Ставинога и комплекса кремневых находок кудлаевской и коморницкой культур.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. Распространение наиболее значительных поселений кудлаевской и коморницкой культур. Поселения кудлаевской культуры и типа Ставинога (гибридный тип) (А): 1 – Кабеляй 23, 2 – Кабеляй 2В, 3 – Катра 4, 4 – истоки Катры 1, 5 – Маргяй 1, 6 – Памяркине 1, 7 – Нетисос 1, 8 – Дварас 1, 9 – Жемейи Пятрашюнай, 10 – Пипляй 1С, 11 – Паштува 1А, 12 – Ставинога, 13 – Кудлаевка, 14 – Таценки, 15 – Мартиновичи, 16 – Броды, 17 – Криница 2А, 18 – Поляны. Поселения коморницкой культуры (В): 1 – Коморница, 2 – Велишев, 3 – Цаловане, 4 – Лайты.

Рис. 2. Распространение в Литве поселений кудлаевской культуры и характерных микролитов. Поселения типа Кудлаевка и Ставинога (А): 1 – Кабеляй 2В, Кабеляй 23, 3 – Катра 4, 4 – истоки Катры 1, 5 – Маргяй 1, 6 – Дубичяй 2, 7 – р. Версминис, 8 – Памяркине 1, 9 – Ионионяй 1, 10 – Живулцишкес 1, 11 – Нетисос 1, 12 – Бяржупис 3, 13 – Дварас 1, 14 – Скаруляй 1, 15 – Жемейи Пятрашюнай, 16 – Пипляй 1С, 17 – Паштува 1А, 18 – Вилкия 1а. Места находок единичных микролитов типа Кудлаевка – Ставинога (В): 1 – Кабеляй 1, 2 – Кабеляй 5, 3 – кремневые копии в Маргионис, 4 – Парамелис 3, 5 – Каравишкес 6, 6 – Кашетос, 7 – Манчягире 3, 8 – Шакес, 9 – Маргяй 2, 10 – Мяркине 3а, 11 – лес Глинас, 12 – Митришкес 2, 13 – Дерезничя 5, 14 – Бяржупис 5, 15 – Бяржупис 10в, 16 – Дварас 2, 17 – Дварас 5, 18 – Вербишкес 1, 19 – Бакшяй.

Рис. 3. Поселение Пипляй 1С. Кремневые изделия кудлаевской культуры: 1–22 – микролиты типа Кудлаевка; 25–31 – микрорезцы и псевдомикрорезцы; 32–37, 39–41, 45 – скребки; 38, 42–44 – резцы.

Рис. 4. Поселение Пипляй 1С. Кремневые изделия кудлаевской культуры: 1, 8, 9, 17 – сверла; 2, 13,

23 – части пластин с ретушью; 3–7, 10, 14–16 – резцы; 11, 12, 18–22, 24, 25 – скребки и скребки.

Рис. 5. Поселение Паштува 1А. Кремневые находки типа поселения Кудлаевка – Ставинога: 1, 2 – микролиты типа Коморница; 3–9 – микролиты типа Кудлаевка, 10, 11 – сребки; 12, 13 – пластины, 14 – нуклеус.

Поселение Памяркине 1. Находки кудлаевской культуры: 15 – микролит типа Коморница; 16, 18, 20, 22, 23 – микролиты типа Кудлаевка – Ставинога; 17, 19, 21 – трехугольные микролиты.

Рис. 6. Поселение Кабеляй 23. Кремневые находки поселения кудлаевской культуры раннего мезолита: 1, 3, 4, 6–24, 26, 31, 32 – микролиты типа Кудлаевка, 2, 5 – трехугольные микролиты; 25 – вкладыш; 27, 29, 30 – псевдомикрорезцы; 28 – пластина с ретушью; 33–35, 38, 39 – перфораторы; 36, 37 – комбинированные сверла – резцы.

Рис. 7. Поселение Кабеляй 23. Кремневые находки поселения кудлаевской культуры раннего мезолита: 1–15 – резцы.

Рис. 8. Поселение Кабеляй 23. Кремневые находки поселения кудлаевской культуры раннего мезолита: 1–4, 11 – скребки; 5–10 – нуклеусы и их части.

Рис. 9. Поселение Кабеляй 23. Кремневые находки поселения кудлаевской культуры раннего мезолита: 1, 5 – части макролитических изделий, 2, 3 – макролиты, переделанные в резцы; 4, 8 – топорики; 6, 7, 9, 10 – нуклеусы.

Рис. 10. Поселение Нятесос 1. Наследие раннего мезолита: 1–2, 4, 7, 9–10, 20–30, 33–41 – микролиты типа Кудлаевка – Ставинога; 3 – микролит типа Коморница; 5 – кремневое вкладыш – острие костяного наконечника копья; 16, 13 – наконечники стрел типа Пулли; 8, 11–12, 14–19 – трехугольные микролиты; 31–32, 42–46 – вкладыши; 47–49 – пластины с ретушью (заготовки для микролитов).